

המאבק על מעורבות הציונים במלחמת העולם הראשונה, 1917–1918*

הצטרפותה של האימפריה העות'מנית למלחמת העולם הראשונה לצד מעצמות המרכז העלתה על הפרק את שאלת מעורבותם הצבאית של הציונים במלחמה. הבעיה גרמה לפילוג במחנה הציוני, בהיותה קשורה ושורה כבעיית האוריינטציה של התנועה. המנהיגות הציונית הרשמית, כראשות פרופ' וארבורג, שמושבה היה בכרלין, גרסה נייטרליות בין שני המחנות, ובהתאם למדיניות זו יזמה את כינונה של לשכת-קשר לכל סניפי התנועה בקופנהאגן, בירת דניה הנייטרלית. עמדתה של המנהיגות הרשמית היתה מבוססת על שתי הנחות-יסוד: א. אי-מעורבות ציונית במלחמה חיונית לגורל הישוב היהודי בארץ; ב. אף לאחר המלחמה תישאר ארץ-ישראל חלק אינטגרלי של האימפריה העות'מנית. מספר אישים ציונים, ביניהם רוטנברג, וייצמן, ז'בוטינסקי, טרומפלדור וגרוסמן, שללו מלכתחילה את העמדה הרשמית ותמכו במעצמות ההסכמה. הם ראו במלחמה שעת-כשר נאותה לערעור האימפריה העות'מנית, שלדודים היתה מכשול עיקרי להגשמת יעדי הציונות. העברת האפוטרופוסות על ארץ-ישראל לידי בריטניה היתה, לדעתם, תנאי בליעבור להגשמת יעדיה של הציונות.

ניסיון ראשון למעורבות צבאית יהודית במלחמה לצד מדינות ההסכמה נעשה ב־1915 בכינון גדוד נהגי-הפרדות בחזית גאליפולי, אבל הניסיון לא עלה יפה. התקוות שתלה טרומפלדור בגדוד לא נתגשמו, והוא לא התפתח לגדוד קרבי ולוחם בחזית ארץ-ישראל. ב־1916, אחרי כשלון מיבצע גאליפולי, פורק הגדוד וזירת המערכה לכינון יחידה יהודית, שתילחם לשחרורה של ארץ-ישראל מידי התורכים, הועברה ללונדון; אבל גם כאן לא חלה פריצת-הדרך המקווה בתקופת כהונתה של ממשלת אסקווייט, עד שלהי 1916. בריטניה טרם גיבשה את עמדתה ביחס לבעיית ארץ-ישראל, ומדיניות

* ראה גם מאמרו של המחבר: "The Struggle for Zionist Involvement in the First World War (1914–1917)", *Bar-Ilan Studies in History*, Ramat Gan 1978, pp. 197–213. המחקר הזה נתאפשר תודות למענק של The Memorial Fund for Jewish Culture

תה לגבי האימפריה העות'מנית באסיה נקבעה עליידי חוזה סייקס-פיקו והיתה קשורה לבעלות-בריתה – צרפת ורוסיה; האסכולה הצבאית השלטת גרסה ריכוז כל המשאבים בחזית המערב – חזית ההכרעה.¹

מצב העניינים נשתנה בכינונה של ממשלת לוידג'ורג' – באלפור בשלהי 1916: גם לוידג'ורג' וגם באלפור נמנו עם ה־Easterners; הם צידדו בהגברת המלחמה במזרח כדי להוציא את תורכיה מהמערכה, ועלי-די-כך להכשיר את הקרקע למהלומה מוחצת באוייב העיקרי – גרמניה.²

על חשיבות החזית התורכית ועל עמדתה האסטרטגית הצביע כאותה עת גם הגנרל סמאטס, שר-הביטחון של דרום-אפריקה ונציגה בקבינט המלחמה הבריטי בשנים 1917–1918. שנה לפני-כן, ב־1916, תלו הבריטים תקוות במרד הערבי של השריף חוסיין. אולם בשלהי השנה נתברר להם, כי התוכנית להפעלת החזית התורכית באמצעות הערבים לא הניבה פירות, שכן הערבים ברובם מכריע לא נענו לקריאת השריף חוסיין ולא התמרדו בתורכים.³

בנסיבות אלו העדיף הפיקוד הבריטי לתכנן את המתקפה שלו על ארץ-ישראל תוך התחשבות יתר בישוב היהודי בארץ. למתקפה על ארץ-ישראל היתה לא רק משמעות צבאית. לוידג'ורג' יחס לה גם חשיבות פוליטית ראשונה-במעלה. לדברי מוריס האנקי (Maurice Hankey), מזכיר הקבינט, ביקש לוידג'ורג' לרכז בידיו קלפי-מיקוח במשאומתן העתיד עם האוייב, ובין קלפים אלה היתה גם ארץ-ישראל, שאותה שאף להוציא מידי התורכים.⁴

בעניין זה עלו בקנה-אחד האינטרסים של הבריטים ושל הציונים. ארץ-ישראל יהודית בפרוטקטוראט הבריטי היתה המטרה של החוג הציוני בבריטניה, שהתרכז סביב הד"ר וייצמן. מטרה זו גם נועדה לשמש סיסמת-קרב לגדוד העברי לפי תוכניתו של ז'בוטינסקי. זאת ועוד: בעזרת הציונים קיווה לוידג'ורג' למשוך את ארצות-הברית למלחמה, ובסיועם להשפיע על הממשלה החדשה של רוסיה (שקמה אחרי מהפכת פברואר), שלא תפרוש

1. על בעיית ארץ-ישראל והתנועה הציונית במדיניות הבריטית בתקופה הנדונה פורסמו בשנות השבעים המחקרים האלה: M. Vereté, "The Balfour Declaration and Its Makers", *Middle Eastern Studies*, VI, January 1970; Isaiah Friedman, *The Question of Palestine, 1914–1918*, London 1973.
2. Sir Llewellyn Woodward, *Great Britain and the War of 1914–1918*, London 1967, p. 117.
3. J. Nevakivi, *Britain, France and the Arab Middle East*, London 1965, p. 45;
4. T.E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, London, New Edition, 1940, p. 62; Lord Hankey, *Supreme Command 1914–1918*, London 1961, Vol. 2, p. 599.

מהמלחמה ולא תחתום על שלום נפרד עם גרמניה או בעלות-בריתה. בהתאם לאסטרטגיה ההתקפית במזרח התיכון, של הממשלה החדשה בראשות לוידג'ורג', המליץ הגנרל מארי (Sir Archibald Murray), מפקד הכוחות הבריטיים במצרים,⁵ על התקדמות לעבר חלקה הדרומי של ארץ-ישראל. בדצמבר 1916 כבש את אל-עריש והגיע עד רפיח – מחצית הדרך לעזה.

פעמיים ניסה מארי את מזלו ככיבוש עזה, תוך כדי דיווח בלתי-מדויק למטה הכללי בלונדון; אולם שני הנסיונות לא עלו יפה, והדבר עלה למארי באובדן משרתו: הוא סולק ביוני וכמקומו בא הגנרל אלנבי, שעליו הוטלה המשימה לארגן את המתקפה על ארץ-ישראל במועד המתאים. אפשר אפוא לסכם, שבעלות לוידג'ורג' לשלטון הפך המזרח התיכון, לרבות ארץ-ישראל, נושא של האסטרטגיה הצבאית, וממילא גם של הדיפלומטיה הבריטית.

חילופי-הגברי בממשלה הבריטית והנסיבות הצבאיות והמדיניות החדשות הניעו את ז'בוטינסקי ואת טרומפלדור – שהגיע ללונדון לאחר פירוק גדוד נהגי-הפרדות – לפנות בתזכיר מפורט בעניין הגדוד אל לוידג'ורג'.⁶ ז'בוטינסקי וטרומפלדור היפנו את תשומת-לבו של לוידג'ורג' לשינוי שחל בזירה הארצישראלית, עם התקדמות הצבא בזירה זו. הם הדגישו שהגדוד ישמש תגבורת לחזית המזרח, וגם יהיה סמל לזכות ההגדרה העצמית של העם היהודי, והוא עשוי להפריך את הטענה של התעמולה הגרמנית, כי מעצמות ההסכמה אדישות לטרגדיה של העם היהודי. "הדרך היחידה הפתוחה לפני מדינות ההסכמה", כתבו, "היא להעניק הכרה רשמית מסויימת לאידיאל הציוני העתיק של העם היהודי. הקריאה לנוער היהודי להתגייס לצד בעלות-הברית צריכה להיות מבוססת על האידיאל הציוני: שחרור ארץ-ישראל". ז'בוטינסקי וטרומפלדור הסתפקו באישור רשמי להצבת הגדוד בזירת ארץ-ישראל, אבל לא דרשו בשלב זה, שהממשלה הבריטית תתחייב מראש להסדר מדיני בנוגע לעתידה של ארץ-ישראל.⁷

תזכיר זה של ז'בוטינסקי וטרומפלדור נידון בקבינט המלחמה הבריטי ב-18 באפריל.⁸ לורד דארבי (Derby), שר-המלחמה, לא התלהב מהתוכנית. הוא

5. מונה לתפקידו בדצמבר 1915, במקום הגנרל מאקסוול (Maxwell).

6. תזכיר מיום 24.1.1917, P.R.O., G.T. 353, War Cabinet.

7. ההימנעות מדרישות מוגדרות בתחום המדיני יסודה, כנראה, בעצת ליאופולד אמרי.

8. ראה מכתבו אל ז'בוטינסקי מיום 25.1.1917, מכון ז'בוטינסקי 18 3 5 1.

P.R.O., W.O. 32/1537, G.T. 353.

טען כי בשלבים קודמים של המלחמה כבר הועלתה הצעה להקים יחידות יהודיות נפרדות, שלא נתקבלה באהדה עליידי הציבור היהודי. לפי האינפורמציה שבידו, אין להשיג לתכלית זו מספר גדול של מתגייסים יהודים. דארבי הדגיש, שההתנגדות באה בעיקר מצד יהודי אנגליה, וכי יהיה צורך להקים יחידה מיוחדת, בעיקר ליהודי רוסיה הנמצאים בממלכה המאוחדת. שר-המלחמה קיבל על עצמו לבדוק את העניין ולהגיש בהקדם האפשרי תזכיר לקבינט המלחמה על מימצאיו. ואכן, כעבור למעלה מחודש, כ-23 במאי 1917, הגיש הלורד דארבי לקבינט את התזכיר המובטח בדבר התוכנית לכונן גדוד יהודי.⁹ לדעת דארבי אין כל סיכוי שהיהודים הרוסים והפולנים באנגליה יתגייסו לצבא כמתנדבים. מאז יוני 1916 מטפל בעניין מנהל לשכת הגיוס והוקמו יחידת גיוס יהודית ומנגנון מיוחד לשם כך, והוצאה – אפס. ברור לו לדארבי, שבלי מידה מסויימת של כפייה לא יצליח הצבא לגייס את היהודים הרוסים והפולנים שמצאו מקלט בכריטניה. לדעתו, תמצא הבעיה את פתרונה רק לאחר שתיכנס לתוקפה האמנה בדבר שירות צבאי של אזרחי המדינות, בעלות-הברית של בריטניה, וכאשר גם רוסיה תאשר את האמנה.¹⁰

אומנם, בדיון שנערך בקבינט המלחמה אין התייחסות מפורשת לאספקט המדיני של הגדוד; לא הוזכר כלל כי הגדוד העברי עשוי לסייע לשהרורה של ארץ-ישראל, גם לא הועלתה בהקשר זה שאלת הציונות. אף-על-פי-כן אין פירושו של דבר שבמחצית הראשונה של 1917 לא נידון העניין בדרגים השונים של ההיררכיה המדינית. בעיית הגדוד הפכה בעצם לפונקציה של המדיניות הבריטית לגבי המזרח התיכון בכלל וארץ-ישראל בפרט. במחצית הראשונה של 1917 אירעו מאורעות חשובים בזירה הבינלאומית: כרוסיה חוסל שלטון הצאר (מהפכת פברואר), ארצות-הברית הצטרפה למלחמה בגרמניה לצידן של מדינות ההסכמה (באפריל), ובמזרח חודשה המתקפה הבריטית על ארץ-ישראל. בנסיבות אלו חדלה בעיית הגדוד להיות עניין של מדיניות-הפנים הבריטית (כפי שהיתה בעיקרה כ-1916), הגדוד הפך חלק ממכלול הבעיות הקשורות בעמדת בריטניה כלפי הציונות.

מהפכת פברואר העמידה את בריטניה (וגם את צרפת) לפני הצורך להגביר את התעמולה ברוסיה, למען הישארותה של ארץ זו במלחמה לצידה של ההסכמה. בריטניה חששה שמא תכרות רוסיה שלום נפרד עם מעצמות המרכז, ובחוגי המימשל הבריטי רווחה הדיעה, כי גדול חלקם ורבה השפעתם

9. P.R.O., War Cabinet, 19 A 20/Gaw N.2, 4425, 23.5.1917.

10. P.R.O., G.T. 102, 01/104/302.

של היהודים בקרב שוחרי השלום ברוסיה. לדעתם היו הציונים עשויים לסייע לפעולה נגד המגמות התבוסתניות ברוסיה. הם בשאיפותיהם הלאומיות ויכלו להיות ברחוב היהודי משקל-שכנגד לסוציאליסטים ולפציפיסטים וכיוצא בהם, וממילא תהיה לכך השפעה גם בקרב הציבור הליברלי והפרוגרסיבי בכללו.¹¹

הבריטים הכירו כי גם בארצות-הברית יש להגביר את התעמולה למען המיבצעים של הצבא הבריטי בחזית התורכית; לוידי-ג'ורג' רצה למשוך לצידו את הנשיא וילסון ואת יועצו הקולונל האוז, שיתמכו בתוכניתו – להעביר את מוקד המערכה מהחזית הגרמנית אל התורכית או האוסטרית.¹² וזאת על-אף העובדה, שארצות-הברית לא היתה במצב מלחמה לא עם תורכיה ולא עם אוסטריה. מיומנו של טולקובסקי, חבר הוועדה המדינית ליד הסתדרות ציוני אנגליה, אנו למדים שהשופט פראנקפורטר, כפגישתו עם וייצמן בפאריס ביולי, הבטיח לו לפעול אצל הנשיא וילסון למען משלוח חיילים אמריקניים לארץ-ישראל.¹³ פראנקפורטר אמר לנוויצמן, באותה פגישה, כי לדעתו רוצים האנגלים בהתערבות צבאית של ארצות-הברית בארץ-ישראל, אבל הם עצמם לא יבקשו זאת אלא מחכים, כנראה, שמלאכתם תיעשה בידי אחרים – היינו הציונים.¹⁴

בנסיבות אלה ראו ז'בוטינסקי וטרומפלדור באפריל 1917 שעת-כושר לפנות שנית אל לוידי-ג'ורג'. הם מתייחסים לתזכירם מן ה-24 בינואר, על הצורך לכונן גדוד יהודי ללחימה בחזית הארצישראלית ומצביעים על השתנות הנסיבות הקשורות לתוכניתם: רוסיה לאחר מהפכת פברואר שוב אינה מופת לשנאת ישראל. הצטרפותה של ארצות-הברית למלחמה מעניקה למדינות ההסכמה אופי של ברית עולמית של הדמוקרטיות. עובדות אלו

11. הבריטים גם עשו מאמצים להפעיל את המנהיגות של יהדות ארצות-הברית ושל ההסתדרות הציונית שם נגד התעמולה הפציפיסטית של המהפכנים היהודיים ברוסיה. ראה על כך: באלפור אל ספרינגרייס, 7.4.1917, P.R.O., F.O. 371/115/3217; תזכיר מאת וייצמן, 16.4.1917, W.B. Fowler, *British-American Relations, 1917-1918*, Princeton 1969, pp. 109-110.

12. שמואל טולקובסקי, יומן ציוני מדיני, לונדון, 1915-1919. לקראת הצהרת באלפור יבעקבותיה (עורכת: דבורה כרוזילויג'ר), ירושלים תשמ"א (להלן: יומן טולקובסקי), 30.7.1917, עמ' 138.

13. על מגעיו של סיר ויליאם וייצמן, ראש הכיון הבריטי בארצות-הברית, עם אישים ומוסדות ציוניים, ראה: W.B. Fowler, *British-American Relations*, pp. 93-94, 109, 110.

14. P.R.O., W.O. 32:1539, 3.4.1917.

עשויות להשפיע השפעה חיובית על תוכנית הגדוד בקרב הציבור היהודי. אולם יחד עם זאת הזהירו ז'בוטינסקי וטרומפלדור את לוידיג'ורג', שהזהרו תם של היהודים עם מדינות ההסכמה רחוקה מלהיות שלמה: המגמה הפציפיסטית בקרב יהודי רוסיה ואמריקה חזקה עדיין, והדרך היחידה לפעול נגדה היא להעניק לעם היהודי אינטרס ישיר במלחמה ובתוצאותיה. הפעם הרחיבו ז'בוטינסקי וטרומפלדור את היריעה: הגדוד – לא זו בלבד שישמש מכשיר תעמולה למען מדינות ההסכמה ברוסיה ובארצות-הברית, אלא הוא עשוי גם לסייע בכוא הזמן להגברת ההשפעה הבריטית בארץ-ישראל. זאת ועוד, הגדוד יוכל לסייע גם לתעמולה בארץ אויב: תוך כדי היענות לתביעות הציוניות אפשר יהיה להגביר את התעמולה גם בקרב הקיבוץ היהודי באוסטריה-הונגריה. כדי להביא לידי שינוי יסודי של רגשות היהודים ברוסיה, בארצות-הברית ובכל אתר ואתר – יש צורך בהוכחה ממשית מצד מדינות ההסכמה לטובת השאיפות היהודיות. וההוכחה המובהקת ביותר תהיה – לדעת השניים – כינון גדוד יהודי למען שחרור ארץ-ישראל.

ז'בוטינסקי וטרומפלדור לא הסתפקו בתזכירים לראש-המשלה. ב-9 באפריל גם נפגשו עם הלורד דארבי, שר-המלחמה,¹⁵ ומדיווחו ללוידיג'ורג' אנו למדים, שהשניים מיחו בפניו על הצעתו של ראש-הממשלה לשלוח את היהודים הרוסים ששרדו מגדוד נהגי-הפרדות למצריים, לפקודת גנרל מארי. כוונתו של ראש-הממשלה הייתה שאנשים אלה, שהיו ברובם תושבי ארץ-ישראל לפני המלחמה והכירו את הארץ, יוכלו לסייע לפיקוד הבריטי במצריים בתכנון המתקפה על ארץ-ישראל. ז'בוטינסקי וטרומפלדור טענו, כי למארי די אנשים המכירים את ארץ-ישראל ידעה טובה. את שרידי גדוד נהגי-הפרדות הציעו להשאיר באנגליה כמדריכים לבטליונים היהודים של יוצאי רוסיה, שיוקמו במיוחד לשירות בארץ-ישראל.¹⁶ בשיחתם עם דארבי, כמו בתזכיריהם ללוידיג'ורג', הדגישו את הקשר בין הגדוד לציונות, שבו ראו ערובה להצלחת המיבצע.

ז'בוטינסקי גם עמד בקשר עם סר מארק סייקס, שנחשב לבר-סמכא בכל העניינים הנוגעים למזרח התיכון.¹⁷ בחודשים ינואר – אפריל 1917 מתחילים

15. לורד דארבי אל ראש-הממשלה, P.R.O., W.O. 32/11353, 9.4.1917.

16. ז'בוטינסקי וטרומפלדור העריכו שמתוך 31 אלף יהודים רוסיים כאנגליה בגיל גיוס, יתייצבו 5–6 אלפים.

17. לייטננט-קולונל סיר מארק סייקס, מסופח למשרד-המלחמה 1915–1916: סגן מזכיר קבינט המלחמה 1916–1917; ביולי 1917 יצא סייקס לקאהיר בתור יועץ מדיני של המפקד הראשי של חיל-המשלוח הבריטי במצריים.

המגעים של סייקס עם ראשי התנועה הציונית באנגליה.¹⁸ הוא האיש ששנה לפני כן הגיע לכלל הסדר עם צרפת על ענייני המזרח התיכון, לרבות ארץ-ישראל (הסכם סייקס-פיקו). ועכשיו, בתחילת 1917, לרגל הנסיבות החדשות בזירה הבינלאומית ובזירה הצבאית בארץ-ישראל, היה עליו לשנותו לטובת בריטניה. סייקס הציע לבסס את ההשפעה הבריטית באיזור על אימפריה ערבית ועל הציונות – כפי שהבין אותה, דהיינו: לא תינתן ריבונות לציונים על כל ארץ-ישראל, אלא יכוננו מעין חברת צ'ארטר בחלקה של ארץ-ישראל. נוסף על כך רצה להבטיח עצמאות לארמנים. כל שלושת הגורמים האלה – ערבים, יהודים וארמנים – יסייעו, לדעת סייקס, למדינות ההסכמה למגר את האימפריה העות'מנית ויבטיחו את השפעתה של בריטניה באיזור. סייקס לא התעלם כמובן מן הגורם הצרפתי. לצרפת היה מוכן למסור את סוריה ולבנון, כאזורי השפעה. גם בארץ-ישראל נטה לתת לה דריסת-רגל על-ידי בינאום ירושלים. סייקס לא ראה את הסכמתו עם פיקו בשאלת ארץ-ישראל כסוף-פסק, והיה מוכן להיעזר בציונים לשינוי ההסכם, בתנאים נוחים יותר לבריטניה.

על דיעותיו בשאלת ארץ-ישראל באותה תקופה אנו למדים מיומנו של צ'פ. סקוט, עורך ה"מאנצ'סטר גארדיאן".¹⁹ "אשר לארץ-ישראל", גילה סייקס לסקוט, "אנו עשויים להבטיח לעצמנו כל מה שאנו רוצים, אם נפעל כנציגי המעצמות, דהיינו – אם נפעיל סמכות בתור מיופי-כוח". פירושו של דבר, שאין בריטניה צריכה להופיע בשאלת ארץ-ישראל כשליט בנוסח הישן, אלא כמוסמכת מטעם "הקונצרט" של המעצמות; וזאת כדי להשיג את הסכמתם של הגורמים המקומיים. ולשם כך היתה הציונות לסייקס שותף רצוי מאוד.

על רקע זה, דומני, יש לראות את התעניינותו של סייקס בתוכניתם של ז'בוטינסקי וטרומפלדור בעניין הגדוד. בתוכנית לכינון גדוד יהודי שיילחם בחזית הארצישראלית ראה סייקס אמצעי לנצל את הציונות למען האינטרס סים של בריטניה בארץ-ישראל ובמזרח התיכון כולו. בפברואר 1917 סייקס מיעץ עדיין לז'בוטינסקי "not to press the matter",²⁰ לא ללחוץ בעניין. הוא נימק את עצתו בטענה, שהשלטונות הצבאיים אינם נוטים לארגן יחידות צבאיות אשר תחום פעולתן מוגבל לשטח מסוים. ספק אם אומנם היה זה

18. ראה יומן סקוט, רשימות על שיחות סייקס עם המנהיגים הציוניים ב-7/8.2.1917, צילים בגנון וייצמן (להלן ג"ו).

19. פגישה עם סייקס, יומן סקוט, 1.3.1917, ג"ו.

20. סייקס אל ז'בוטינסקי, 14.2.1917, אוסף הגדודים, מכון ז'בוטינסקי 6.1.

הנימוק האמיתי. אף שז'בוטינסקי השתדל להצניע את ההיבט המדיני של תוכניתו, ידע סייקס כמובן שתוכנית הגדוד העברי תלויה לחלוטין בהכרעה המדינית של הקבינט הבריטי, ואיש לא היה ער יותר מסייקס לעובדה שבעניין עתידה המדיני של ארץ-ישראל עדיין קשורה בריטניה בהסכם עם צרפת. ואומנם, סייקס רמז לז'בוטינסקי במכתבו שהוזכר לעיל: "יתכן ויהיה צורך להשיג את הסכמתן של מעצמות אחרות [צרפת ורוסיה] להפעלת יחידות מיוחדות למטרות מיוחדות".²¹ בכל-זאת אין הוא מרפה לגמרי את ידיו של ז'בוטינסקי ואינו שולל את תוכנית הגדוד מכל וכל. הוא מציע שהתוכנית תישאר על סדר-היום, ובנסיבות נוחות אפשר יהיה לגשת לביצועה. אומנם, בשלב זה, בפברואר 1917, עדיין אין סייקס מצדד – לפחות לא בפומבי – בשינוי ההסכם עם פיקו; ליתר דיוק, אין הוא רואה עדיין אפשרות לשינוי ההסדר עם הצרפתים, שלפיו אמורה היתה ארץ-ישראל להימסר למשטר בינלאומי. נראה שרק באוגוסט יגיע לכלל מסקנה, שבאה העת לרוויזיה של הסכם סייקס-פיקו.

ז'בוטינסקי, בתשובתו לסייקס,²² חולק על דעתו, כי עניין הלגיון אינו בשל עדיין; לפי דעתו של ז'בוטינסקי, דווקא עכשיו הזמן למימוש התוכנית. ההבדל בראיית הדברים בין השניים – מובן. סייקס התייחס לתוכנית הגדוד כאל חוליה קטנה במכלול המדיניות הבריטית במזרח התיכון בכלל, ואילו ז'בוטינסקי התמקד במישור מצומצם יותר. בשלב זה היה עיקר עניינו ושאפתו – כינון הגדוד לאלתר. המדיניות הגבוהה הקשורה בשאלת ארץ-ישראל היתה בעיניו שניה-במעלה בשלב זה, ואת עיקר תקוותו תלה בוועידת השלום שתתכנס לאחר הניצחון של בעלות-הברית. בהזדמנות זו מצביע ז'בוטינסקי על התמורה שתלה ברוסיה: הגורם העיקרי שהניע את יהודי רוסיה להתנגד למעצמות ההסכמה בוטל עם סילוק המשטר הצאריסטי. עכשיו, לדעתו, שעת-הכושר לנהל בהצלחה תעמולה באיסט-אנד של לונדון למען גדוד יהודי, והמתאימים ביותר לניהול תעמולה זו הם יהודי רוסיה במדים בריטיים.

סייקס העביר את מכתבו של ז'בוטינסקי למשרד-החוץ, אם כי באותו שלב (מארס 1917) עדיין לא גיבש רשמית עמדה סופית ביחס לאמצעים שעל בריטניה לנקוט לחיזוק מעמדה בארץ-ישראל.²³ סייקס הציע למשרד-החוץ שיסמיכו להודיע לז'בוטינסקי, כי השלטונות הבריטיים מסכימים עקרונית

21. שם.

22. ז'בוטינסקי אל סייקס, P.R.O., F.O. 371:3101:94955 (War General).

23. P.R.O., F.O. 371:3101:65760 (War General), 28.3.1917.

לכינון בטליון של כ־700 איש שיוצב בחזית ארץ־ישראל. הוא התכוון להשיג בכך שתי מטרות, האחת בוירה הכללית והשניה בוירה הפנימית, האנגלית. בטליון יהודי היה עשוי לעורר אהדה לבריטניה בקרב יהדות העולם ובאמצעותו גם ניתן יהיה לפתוח פתח לפתרון בעיית גיוסם של היהודים הרוסים בלונדון, בעיה ששררהפנים הרברט סמואל והמימסד היהודי בבריטניה ניסו למצוא לה פתרון ב־1916 ונכשלו. ההצעה להקים רק בטליון אחד בן 700 חיילים מוכיחה, כי סייקס לא היה מעוניין בחיל גדול והסתפק בכוח סמלי. הדעת נותנת, שחשש לתגובת צרפת, ויתכן שגם רצה למנוע סיבוכים עם הערבים.²⁴ יחידה יהודית קטנה היתה עשויה להשתלב בתוכניתו לחיסולה של האימפריה העות'מנית ולביסוסה של בריטניה במזרח התיכון על אימפריה ערבית, על הציונות (כמרכז רוחני בחלק קטן של ארץ־ישראל המערבית) ועל התנועה הלאומית הארמנית.

המכתב של ז'בוטינסקי אל סייקס נשלח על ידי ר. גראהם, ראש המחלקה למזרח התיכון, (לפי הוראת באלפור) למועצת הצבא (Army Council).²⁵ מן הראוי לציין כי משרד־החוץ, בפנייתו למועצת הצבא, שם את הדגש בתוכנית ז'בוטינסקי כפתרון לבעיית התגייסותם של יהודי רוסיה. "מנקודת־ראות מדינית" – מציין גראהם (בשם באלפור) – "חשוב הדבר כי ממשלת ה.מ. לא תזדהה יתר על המידה עם מטרות מדיניות כעלות אופי ציוני אשר עליהן מבוססת הצעה זו. אם הממשלה הבריטית תזדהה במפורש עם המטרות המדיניות של הציונות, היא תתחייב לכיוון מסוים בבעיה, שבה חלוקת הדיעות של היהודים [...] עצמם".²⁶ על כך נתקבלה תשובה ממשרד־המלחמה, שמועצת הצבא החליטה להמשיך ולטפל בתוכנית לכינון בטליון של יהודי רוסיה, והחלטה זו נתקבלה בהנחה מפורשת, שאין התוכנית צריכה להיות קשורה כלל ועיקר במטרותיה של הציונות.²⁷

לכאורה יש כאן הסתייגות מוחלטת מקשירת עניין הגדוד למטרות הציונות, כפי שבא הדבר לידי ביטוי במכתבם של ז'בוטינסקי וטרומפלדור מחדש אפריל. המטרה הציונית – כך הבינו במשרד־החוץ – קשורה בפרוטקטוראט בריטי על ארץ־ישראל. על כך ידע גם סייקס משיחותיו

24. ב־20.3.1917 כתב וייצמן לסקוט, שאם כי סייקס מעוניין מאוד בתוכנית הציונית, יש לו הרגשה, שהוא רואה בה מעין נספח לתוכנית גדולה יותר, התוכנית הערבית. ראה חיים וייצמן, אגרות, ד', (ערכת דבורה ברזילי), ירושלים תשל"ז, עמ' 366.

25. גראהם אל מועצת הצבא, P.R.O., F.O. 371:310:6570.

26. שם.

27. גראהם אל לורד הארדינג, P.R.O., F.O. 371:3052 Turkey (War), 23.4.1917.

הסודיות עם המנהיגים הציוניים בחודשים ינואר-מארס. פרוטקטוראט בריטי על ארץ-ישראל היה גם משאת-נפשו של ראש-הממשלה החדש, לוידג'ורג'. אולם הפקידות הוותיקה והבכירה במשרד-החוץ התקשתה להעלות בקנה-אחד מטרה ציונית זו עם ההתחייבויות הקודמות כלפי צרפת. אפילו רונאלד גראהאם, שגילה אהדה לעניין הציוני, העלה לפני לורד הארדינג (מנכ"ל משרד-החוץ) את השאלה, אם יהיה מן התכונה לעודד את הציונים. הרי לפי הסכם סייקס-פיקו ממאי 1916 נועד לקום ב"איזור החום" (בארץ-ישראל) מינהל בינלאומי. והציונות הרי היא קשורה בפרוטקטוראט הבריטי. "כלום יסכימו הצרפתים לכך?" שואל גראהאם.²⁸

חודשי מארס-אפריל 1917, לאחר המהפכה ברוסיה וכניסת ארצות-הברית למלחמה, היו גורליים לעניין הציוני, וממילא גם לתוכנית הגדוד. באותה תקופה נתגבשה בקבינט הבריטי אסכולה שדגלה בשינוי הסכם סייקס-פיקו. בהתייעצות הבינמשרדית, שהתקיימה ב-3 באפריל 1917 לשם דיון בהוראות שיש למסור לסייקס ערב צאתו למצריים כיועץ מדיני למפקד הצבאי העליון שם, הצביעו לוידג'ורג' והלורד קרזון (Curzon) על הקשיים ביחסים עם צרפת, על הצורך שלא לפגוע בציונות ועל האפשרות שארץ-ישראל תעבור אחרי המלחמה לאפוטרופסות בריטית. היה זה לוידג'ורג' ששם דגש על הבטחת ארץ-ישראל כאיזור השפעה בריטי; יתירה מזו, הוא הציע כי סייקס לא יתן הבטחות מדיניות לערבים, ובמיוחד יימנע מלהבטיח להם דבר בנוגע לארץ-ישראל. לדעתו, עשויים היו היהודים להגיש לאנגלים יותר עזרה מאשר הערבים.²⁹

בשלב זה - באפריל 1917 - גבר החשש בבריטניה מפרישת רוסיה מהמלחמה, והיו לכך השלכות גם על מדיניותה של בריטניה כמזרח התיכון. בעקבות פרישה כזאת הסתמן לנגד עיני הממשלה הבריטית הסיכוי, שרוסיה תחדל מלהיות שותף להסכם סייקס-פיקו, והממשלה הבריטית תוכל לשכנע את תורכיה לחתום עימה על שלום נפרד, שהרי בעיני התורכים האוייב העיקרי היתה רוסיה. שאלת התנאים שבריטניה תציע לתורכיה הפכה לאקטואלית. לשם בירורה הקים קבינט המלחמה ב-12 באפריל "ועדה מיוחדת לבירור התנאים הטריטוריאליים של השלום" (Committee on Territorial Terms of Peace,³⁰ בראשותו של הלורד קרזון ובהשתתפות

28. שם.

29. ראה: Sledmere Papers, Middle Eastern Centre, St. Antony's College, Oxford (צילום בג"ו; להלן: Sledmere Papers).

30. ראה: Imperial War Cabinet, Report of the Committee on Terms of Peace, 28.4.1917, P.R.O.

נציגי הדומיניונים והודו. חבר בוועדה זו היה גם הגנרל יאן סמאטס, שייצג את דרום-אפריקה בקבינט המלחמה. הוא והלורד קרזון הסכימו כי יש להכניס שינויים בחוזה סייקס-פיקו ולהפוך את ארץ-ישראל לפרוטקטורט בריטי, וזאת בעיקר מטעמים אסטרטגיים.³¹

המלצות ועדת קרזון הבליטו את המגמה לדחוק את רגלי צרפת מהמזרח התיכון. סייקס הבחין במגמה זו, ובשובו ביולי 1917 משליחותו בקאהיר נתן דעתו על המגמות שנסתמנו בהמלצות ועדת קרזון. במכתב לקולונל (לאחר מכן בריגדיר-גנרל) קלייטון, הקצין הפוליטי הראשי ליד חיל-המשלוח הבריטי במצריים, קבל קשות על המגמה להרוס כל קשר וגשר עם צרפת במזרח התיכון ולכונן שלום נפרד עם תורכיה. "משרד החוץ", כתב סייקס לקלייטון, "כמעט והרס את פעולתנו. הוא דן בשלום עם תורכיה. למזלנו, עמדו הציונים במבחן ובעזרתם סוכלה המזימה להביא את מורגנתאו ולחתום על שלום נפרד עם תורכיה." סייקס יצא בחריפות נגד מה שהוא מכנה "הכנופיה הפרו-תורכית במשרד-החוץ (Parker, Tyrrel, Mallet & Co)",³² אולם ועדת קרזון, הווה אומר האסכולה האנטי-צרפתית, נסתייעה עכשיו במנהל המשרד הערבי בקאהיר. גם הוא הציע רוויזיה בהסכם סייקס-פיקו, כדי לחזק את מעמדה של בריטניה בארץ-ישראל ובחצי-האי ערב.³³

הוגארת (Hogarth), מנהל המשרד הערבי בקאהיר, הציע למשרד-החוץ על דרך השאלה: כלום לא רצוי לשאוף לשינויים בהסכם 1916? הוא רצה לברר, אם הנסיבות שחייבו הסכם זה ב-1916 שרירות וקיימות גם ב-1917? גראהם וגם סייקס השיבו בחיוב על שאלתו של הוגארת. פירושו של דבר, שגם בנסיבות החדשות – לאחר שכריטניה פתחה במתקפה על ארץ-ישראל, לאחר המהפכה ברוסיה וכניסת ארצות-הברית למלחמה, יש לחתור להסכם עם צרפת במזרח התיכון, כדי לתת לה פיצוי מסויים על קורבנותיה ומאמציה במערב. דיעה זו עמדה כמוכן בסתירה להמלצות ועדת קרזון. אולם כחודש לאחר מכן – באוגוסט 1917 – שינה סייקס את דעתו באורח רשמי. בתזכירו לקבינט על "הסכם אסיה הקטנה"³⁴ הסביר את המניעים לשינוי בעמדתו:

31. בעיית הרוויזיה בחוזה סייקס-פיקו, בעיקר בהקשר לארץ-ישראל, נידונה בקבינט המלחמה ב-25 באפריל 1917. כאיתו שלב הוחלט לא לנקוט פעולה לפי שעה. ראה:

P.R.O., Cab. 23/3, W.C. 126

32. סייקס אל קלייטון, 22.7.1917, Sledmere Papers.

33. Note on the Anglo-French-Russian Agreement about the Near East by

D.G. Hogarth, 9.7.1917, P.R.O., F.O. 371/354/130633

34. ראה תזכיר מיום 14.8.1917, Sledmere Papers. בעצם התחיל סייקס מעיין באפשרות יות לשינוי הסכמו עם פיקו כבר בשלב מיקדם יותר, אבל מבלי להתעלם לגמרי מהגורם

ההסכם שלו עם פיקו – הסביר – הלם בזמנו את "רוח התקופה". סייקס לא פירש, אבל ברור שנתכוון להסכם חשאי בין מעצמות קולוניאליות, תוך התעלמות מגורם הלאומיות וזכות ההגדרה העצמית של העמים. סייקס טען כי אף שנעשו בהסכם ויתורים מסויימים לרעיון הלאומיות והאוטונומיה, ככל-זאת נשאר פתח לסיפוחים. עכשיו, אחרי המהפכה ברוסיה והצטרפות ארצות-הברית למלחמה, הקיץ הקץ, לדעתו, על מדיניות הסיפוחים.

אשר לארץ-ישראל מציע סייקס להביא בחשבון שני שיקולים: א. את התנועה הציונית ואת התנגדותם של היהודים לכל צורה של בינאום וקונדומיניום; ב. את הסנטימנט הצרפתי לארץ-ישראל. מכאן שסייקס השלים עתה עם רעיונו של לוי-דג'ורג' (והציונים) בדבר פרוטקטוראט בריטי על ארץ-ישראל, ולשם כך נזקק לעזרתה של הציונות.³⁵

אשר לזירה הצבאית בארץ-ישראל – הצביע סייקס, עוד באפריל, בהיותו במצריים, על שתי אלטרנטיבות: א. עמדת מיגננה במצריים, מחמת חולשתו של הכוח הבריטי, ובמקרה זה – הוא מציין – יש להזהיר את הציונים, שתעמולתם עלולה לסכן את הישוב ולא רצוי להמשיך בטיפוח תוכנית הגדוד של ז'בוטינסקי; ב. עמדה אופנסיבית. חיזוק הכוח במצריים כך שיוכל להמשיך בהתקדמותו; במקרה זה יש לנצל כמובן את כל הגורמים הידידותיים למדינות ההסכמה: נוצרים, יהודים ומוסלמים.³⁶

אם משווים את שני התזכירים של סייקס (מאפריל ומאוגוסט), אפשר להיווכח כי באפריל לא הכריע הכרעה חד-משמעית והוא שוקל עדיין את האלטרנטיבות בתחום הצבאי: מיגננה או מיתקפה במצריים. לאלטרנטיבות אלו יש השלכות על יחס בריטניה לציונות, וממילא – לגדוד. עמדת מיגננה במצרים מחייבת הסתייגות (לפחות זמנית) מהציונות ומפרוטקטוראט בריטי על ארץ-ישראל. לפתע, נתונה דאגתו של סייקס לגורל הישוב: "יש להזהיר את הציונים, שתעמולתם עלולה לסכן את הישוב". מאידך גיסא, העמדה

הצרפתי. כמארכ 1917 רשם סקיט ביומני על פרטי שיחה עם סייקס: "סייקס הוא מאמין נלהב בגזע הערבי, מציע למסיר את סוריה לצרפת, בעוד שבריטניה תשאיר לעצמה את הפרוטקטוראט על ארץ-ישראל ומסופוטמיה [...] אנו עשויים לקבל את הכל אם נפעל כמנדטורים של המעצמות, אם נשיג delegated authority לפי ניסוחו." יומן סקוט, ג'י.

35. את התנגדותו לפיקוח בינלאומי ולקונדומיניום הביע וייצמן בפני לוי-דג'ורג' כבר באפריל 1917. ראה יומן סקוט, 3.4.1917, ג'י. ראה גם מכתב וייצמן לבראנדייס מיום 23.4.1917, שבו הציע "ארץ-ישראל יהודית תחת פרוטקטוראט בריטי". ת. וייצמן, אגרות, ז', עמ' 394.

36. מכתב סייקס מ-24.4.1917, P.R.O., F.O. 371/3052/84226.

האופנסיווית של סייקס, שנתגבשה סופית בתזכירו באוגוסט, מחייבת שיתוף-פעולה עם הציונים וממילא יחס חיובי לתוכנית הגדוד (מעניין, כי במקרה דנן אין הוא חושש לגורל הישוב).

באפריל 1917, כאשר סייקס שלח לקבינט המלחמה את התזכיר שלו ממצריים בדבר האופציות הצבאיות הפתוחות לפני הממשלה הבריטית בזירת ארץ-ישראל, הונח על שולחן הקבינט גם תזכירו של נ. אורמסביי-גור הדן בין השאר גם בעניין הגדוד העברי.³⁷

אורמסביי-גור, ששירת ב"Residency, הנציבות הבריטית העליונה במצריים, מוסר על הלכידה בקרב יהודי מצריים, המעדיפים שארץ-ישראל תועבר לאפטרופסות בריטית. הנקודה החשובה לדידו היא, שהמנהיגים הציוניים רואים בהצלחת בריטניה את התקווה היחידה לצינונות, אבל יחד עם זאת אין הם רוצים באחריות המדינית בארץ-ישראל. מבוקשם הוא – חופש להתיישב בארץ, לרכוש אדמות, להקים תעשיות ובתי-ספר. "בקאהיר", כותב אורמסביי-גור, "שמעתי הרבה על התוכנית לארגן גדודים יהודיים". הוא מזכיר גם את פעולתו של א. אהרונסון בנדון.³⁸ אורמסביי-גור מצביע על היתרונות שבריטניה עשויה להפיק משיתוף-פעולה עם הצינונות, היכולה להציב סכר בפני המגמות הפציפיסטיות הרווחות בקרב החוגים הרדיקליים ברוסיה, שם גדולה השפעת היהודים. אם כי אין הוא ממליץ מפורשות על תמיכה בתוכנית הגדוד (הוא מזכיר אותו רק כדרך-אגב), הרי היתה בתזכירו בלי ספק תרומה לרעיון הגדוד, והוא סייע לכך שהרעיון לא יורד מסדר-היום וייגנז.

מבין שתי האלטרנטיבות שהעלה סייקס באפריל – עמדת מיגננה או מיתקפה במצרים, במטרה לשחרר את ארץ-ישראל, קיבל קבינט המלחמה ב־25 באפריל³⁹ את האלטרנטיבה השניה, והורה לגנרל מארי לפתוח ברגע המתאים במיתקפה, במטרה לסלק את התורכים מארץ-ישראל. החלטה זו על פתיחת מיתקפה בחזית ארץ-ישראל היתה מלווה ויכוח נוקב בקבינט המלחמה. השאלה היתה, אם כדאי לבריטניה לפזר את כוחותיה, לנוכח הסכנה שנשקפה אחרי המהפכה ברוסיה – שזו האחרונה תפרוש מההסכמה. למחנה המחייבים את המיתקפה בחזית הארצישראלית הצטרף בחודשים יוני–יולי גם הגנרל סמאטס, שנשלח במיוחד על-ידי קבינט המלחמה לבדוק

37. P.R.O., War Cabinet, G.T. 447, 14.4.1917.

38. על א. אהרונסון והגדוד ראה ספרי של א. לבנה, אהרין אהרונסון – האיש וזמנו, ירושלים תשכ"ט, עמ' 321.

39. P.R.O., G.T. 1021, 1/104/302.

את המצב בחזית זו.⁴⁰ בדין־וחשבון שהגיש הביע את דעתו, כי שגיאה היא לראות בזירה הארצישראלית – סורית חזית מישנית. “כל המיבצעים שינחיתו מהלומה על תורכיה עשויים להביא לנצחון ההסכמה במלחמה” – היתה מסקנתו, ולפיכך המליץ שתעובד תוכנית התקפה לסתיו ולחורף 1917/1918 במטרה לכבוש את סוריה וארץ־ישראל. על־ידו־כך – סבר סמאטס – תוכשר הקרקע לשלום נפרד עם תורכיה, וממילא יוצרו התנאים המתאימים לריכוז כל כוחות ההסכמה במערב בחזית הגרמנית.

בחודשים אפריל – יוני 1917 מתגבש איפוא המיפנה בעמדתה של בריטניה ביחס לזירה המזרחית, הן מבחינה צבאית והן מבחינה מדינית. בתחום הצבאי בא הדבר לידי ביטוי בכך, שקבינט המלחמה חזר ואישר את החלטתו להמשיך במיתקפה בחזית הארצישראלית, כשהמטרה היא סילוק סופי וגמור של התורכים מארץ־ישראל.⁴¹ החלטה זו נתקבלה בשלהי אפריל, על אף כשלונותיו של הגנרל מארי במערכה על עזה ב־26 במארס וב־17–19 באפריל; ביוני הודגשה חשיבותה של חזית המזרח על־ידי מינוי הגנרל אלנבי למפקד עליון בחזית זו.

כד־בבד עם הגישה החדשה למזרח התיכון מבחינה צבאית, מתגבשת והולכת הערכה מחודשת לגבי מטרות המלחמה של בריטניה במזרח התיכון. באפריל 1917 אישר קבינט המלחמה את המלצתה של ועדת קרוזן בנוגע לפרוטקטוראט בריטי בארץ־ישראל לאחר המלחמה, אישור שכמוהו כביטול הסכם סייקס־פיקו. ככל שהדבר נוגע לארץ־ישראל עשויה היתה הדיפלומטיה הבריטית להסתייע בציונים מסוגם של וייצמן וז'בוטינסקי, שראו בפרוטקטוראט בריטי על ארץ־ישראל ערובה למימוש שאיפותיה של הציונות.⁴² בשלב זה נוצרה זהות אינטרסים בין ראשי המימשל הבריטי לבין מנהיגי הציונות בבריטניה, ובכך הוכשרה הקרקע לדיון רס־דרג בתוכניתם של ז'בוטינסקי וטרומפלדור לארגן גדוד יהודי שישתתף בשחרורה של ארץ־ישראל מידי התורכים.

בתוך כך ראה ז'בוטינסקי צורך, ב־29 באפריל, לפנות אל לוידג'ורג' פעם נוספת. ז'בוטינסקי התריע על הזמן היקר ההולך לאיבוד בהצביעו על שינויים שחלו ברוסיה ועל כניסת ארצות־הברית למלחמה. עתה, לדעתו,

40. P.R.O., Cabinet Committee on War Policy, W.P. 36.

41. P.R.O., Cab. 23/2, G.T. 126, 25.4.1917.

42. על ההכרח, מנקודת ראות ציונית, בחיסול האימפריה העות'מנית והעברת ארץ־ישראל לתחום השפעתה של בריטניה ראה: Vladimir Jabotinsky, *Turkey and the War*.

London 1917, pp. 142–143, 209–210, 261, 263.

הזמן המתאים לכינון הגדוד היהודי, אשר יעורר התלהבות בקרב ההמונים היהודים ברוסיה, בארצות-הברית ובאנגליה עצמה. הוא מעלה פעם נוספת את הטיעון שהגדוד עשוי לשחק את התעמולה הפציפיסטית בקרב יהודי רוסיה ואמריקה. אם הממשלה תעניק לו ולטרומפלדור אפשרות להתחיל בתעמולה נמרצת למען הגדוד, מובטח כי שניהם יעוררו בציבור היהודי תנועה חזקה למען מלחמה עיקשת, הווה אומר: עד לניצחון הסופי והמוחלט של מעצמות ההסכמה.

ז'בוטינסקי חשש כנראה שההשגחה ככינון הגדוד – יסודה במידה רבה בחוסר-התמיכה בו בחוגים ציוניים. במכתבו ללודיג'ורג' הוא מתייחס לעמדתו של וייצמן לגבי תוכנית הגדוד: "וייצמן דיבר אתך על סכנת הטבח שהתורכים עלולים לערוך בישוב היהודי [...] אני מעריך מאוד את זיעותיו של וייצמן, אבל בנקודה זו אני חולק עליו."⁴³ לדעת ז'בוטינסקי היה יסוד לחשוש להתפרצות תורכית נגד היהודים כאשר הוקם גדוד נהגייהפרדות, אך לא אירע דבר. ומאז נידונה תוכנית הגדוד בכל עיתוני תורכיה מאות פעמים. במכתבו הוא גם מציין שאינו מסכים עם העיקרון, שהגורל המדיני של אומה מזוכאת יוכרע על-ידי פחד מפני פוגרום. "הממשלה הרוסית נקטה שיטה זו, כדי להרתיע את היהודים מפני השתתפות בתנועה המהפכנית, ומאמציה עלו בתוהו." ז'בוטינסקי רואה את הישוב היהודי בארץ – כאנשי הקו הראשון של החזית היהודית. הוא מביא בחשבון, שהתורכים עלולים לנקוט פעולה נגד הישוב, אבל משוכנע שהקורבן לא יהיה לשווא. לדעתו יתרום הדבר להגשמת האידיאל הציוני כמו האבידות הצפויות לגדוד, אם לא יותר: יהיה בכך משום עדות חותכת, שהיהודים מוכנים להקריב את דמם בעד ארצם, ומסקנתו היא שיש לגשת לכינון הגדוד לאלתר, ללא הססנות כלשהי. "אם הגדוד יוקם אחרי השלמת הכיבוש של ארץ-ישראל, ייהפך כל העניין לפארסה."

פנייתו של ז'בוטינסקי ללודיג'ורג' נשאה פרי. ב־5 במאי הודיע מזכירו של ראש-הממשלה, קאר (P.H. Kerr) לקרידי (J.H. Creedy) ממשרד-המלחמה, שמשרד-החוץ מצדד עכשיו בתוכנית ז'בוטינסקי לכינון גדוד יהודי למלחמה בחזית ארץ-ישראל.⁴⁴ בתשובת קאר היה משום מיפנה בעמדת הממשלה הבריטית לגבי תוכנית הגדוד. קאר קובע שחל שינוי בעמדת משרד-החוץ עקב ביטול אחד הנימוקים העיקריים נגד הגדוד, שכן בלאו הכי התחילו התורכים פורעים ביהודים; במידה ידועה חל השינוי גם מתוך

43. ז'בוטינסקי אל לודיג'ורג', 29.4.1917, P.R.O., W.O. 32/1539.
 44. קאר אל קרידי, 5.5.1917, תיקי הגדוד במשרד-המלחמה (חסר סימול).

התחשבות בעמדת היהודים ברוסיה שלאחר המהפכה ובארצות-הברית, שם היתה השפעתם חזקה. בשתי ארצות אלו היתה עמדת היהודים כלפי מדינות ההסכמה פושרת למדי, וקבלת תוכנית ז'בוטינסקי בעניין הגדוד עשויה, לדעת משרד-החוץ, להשפיע על אהדתם להסכמה. באותו יום, ב-5 במאי, הודיע קאר לרונאלד גראהאם ממשרד-החוץ, שהממשלה הבריטית מוכנה לאשר את אהדתה לציננות מבלי להתחייב ל"תוכנית הציונית המלאה".⁴⁵ סתם קאר ולא פירש למה התכוון ב"תוכנית הציונית המלאה". ריבונות יהודית על ארץ-ישראל – הציונים לא ביקשו כלל. יש להניח, שהכוונה היתה לפרוטקטוראט בריטי על הארץ – משאת נפשם של הציונים. אומנם, לוידיג'ורג', קרוון, סמאטס ואישים אחרים בצמרת השלטון כבר חתרו לכך, אבל במאי – בטרם היו העובדות בשטח חד-משמעיות לטובת בריטניה – העדיפו עדיין שלא לקבוע עובדות מוגמרות, בכל-אופן: לא באורח פומבי. ראויה לציין גם העובדה, כי ההודעה למשרד-המלחמה בדבר ההסכמה של משרד-החוץ לכינון הגדוד לא באה הפעם ישירות ממשרד זה עצמו. הדעת נותנת, כי ההסכמה לתוכנית הגדוד העברי – מקורה היה במשרד ראש-הממשלה, הוא הדין בנוגע להודעה בדבר האהדה (הבלתי מחייבת) לציננות: ויש דברים בגו. הפקידות הבכירה במשרד-החוץ ניסתה, עוד בשלהי אפריל, להתחמק מעידוד כלשהו לציננות: עדיין ראתה את עצמה קשורה בהסכם סייקס-פיקו⁴⁶ והתקשתה להעלות בקנה-אחד את בינאום ארץ-ישראל (בהתאם להסכם סייקס-פיקו) עם המטרה הציונית, כפי שהוצגה עלידי וייצמן וז'בוטינסקי, דהיינו – ארץ-ישראל יהודית כפרוטקטוראט בריטי. נראה, שגם במשרד ראש-הממשלה הובן הדבר על-אף העובדה שמנוי וגמור היה עם לוידיג'ורג' לעשות הכל לביטול הסכם סייקס-פיקו ולהטלת פרוטקטוראט בריטי על ארץ-ישראל, ומכאן ניסוחו הזהיר של קאר במכתבו לגראהאם, בדבר אהדה "מבלי להתחייב לתוכנית הציונית המלאה." בתביעה זו יצא לוידיג'ורג' בגלוי בשלב מאוחר יותר, כאשר הכוחות הבריטיים יכבשו את ארץ-ישראל.

במכתביו לקרידי ממשרד-המלחמה ולגראהאם ממשרד-החוץ מפרוץ קאר את הטענות שהושמעו עד כה בקרב השלטונות הבריטיים, כי גדוד יהודי אינו פופולרי בקרב היהודים עצמם, וכי מנהיגים יהודים רבים באנגליה מגלים התנגדות כלפיו. קאר מסתמך על הודעתו של וייצמן למשרד ראש-הממשלה, כי נוכח העובדה שהתורכים התחילו בלאו הכי לערוך פרעות ביהודים

45. קאר אל גראהאם, 5.5.1917, P.R.O., F.O. 371.3101-81775.

46. ראה הערות מס' 27 ו-28.

"נעלמה האופוזיציה לתוכנית ז'בוטינסקי בקרב היהודים עצמם." ממכתבו של קאר אנו עשויים ללמוד, כי במאי 1917 עבר וייצמן למחנה התומכים הגלויים בגדוד, דבר שסיבכו בוויכוח נוקב עם רבים מאנשי חוגו (אחד העם, הארי סאקר, ליאון סיימון).

הכרעתו של וייצמן בזכות התוכנית התגבשה כנראה כבר כחודש לפניכן ונתקבלה בראש ובראשונה בהשפעתו של לוידיג'ורג'. בשיחתו עם וייצמן בתחילת אפריל⁴⁷ העיר לוידיג'ורג' שאם היהודים עצמם לא יגלו נכונות להילחם למען שחרורה של ארץ ישראל, יעורר הדבר רישם רע בדעת הקהל ויפגע בתיביעות של הציונים לגבי ארץ ישראל. וייצמן מזכיר בהקשר זה את התמורה שחלה ברוסיה ומביע את תקוותו, שיהיו עתה כמה אלפי מתנדבים מקרב יהודי האימפריה לחזית בארץ ישראל.

ממכתביו של קאר לגראהאם ולקרידי מן ה־5 במאי מסתבר, כי תוכנית הגדוד משולבת בעמדת בריטניה כלפי הציונות. אימנם, הממשלה הבריטית עדיין אינה מוכנה להתחייב ל"תוכנית הציונית המלאה", אבל היא מוכנה לאשר בניסוח כולל את אהדתה לציונות, וברגע שהגיע הזמן לגילוי אהדה, חלה גם תזוזה בשאלת הגדוד. חיוב תוכנית הגדוד של ז'בוטינסקי הוא איפוא פונקציה של העמדה האוהדת המתגבשת והולכת כלפי הציונות במשרד ראש-הממשלה.

ואכן, לאחר קבלת ההודעה ממזכיר ראש-הממשלה פנה גראהאם אל מועצת הצבא⁴⁸ ומסר לה את חוות-דעתו של לורד רוברט ססיל, הוזה בעצם לזו של מזכיר ראש-הממשלה. גם ססיל מצדד עכשיו במימושה של תוכנית ז'בוטינסקי, וזאת משני טעמים: ראשית, נתבטל הנימוק, שכינון גדוד יהודי שיופעל בארץ ישראל יגרום לטבח של הישוב היהודי ושנית, מן הראוי להביא בחשבון את השיקול שכינון גדוד יהודי – אם ילווה בהצהרות מצד ממשלת ה.מ., על אהדתה לרצונם של יהודים רבים להתיישב בארץ ישראל ולכונן שם קהיליה – עשוי להשפיע לטובה על היהודים בארצות-הברית וברוסיה, ולהביאם לידי תמיכה ודבקות בהמשך המלחמה עד לניצחון הסופי. משני הנימוקים של הלורד ססיל יש לייחס כמונחן חשיבות יתירה לנימוק השני – הסיכוי להשיג את תמיכת היהודים ברוסיה ובארצות-הברית בהמשכת המלחמה עד לניצחון הסופי של מדינות ההסכמה. עניין הטבח בישוב היהודי –

47. ראה יומן סקוט, 3.4.1917, ג'א. ז'בוטינסקי עצמי כנראה לא ידע עדיין על המיפנה הזה בעמדתו של וייצמן. שהרי במכתבו ללוידיג'ורג' מ־29 באפריל הוא מתייחס לחששותיו של וייצמן בשאלת הגדוד.

ספק אם הטריד באמת את המדינאים הבריטיים, והא ראייה: כשנראה להם שהדבר מקדם את האינטרסים שלהם, לא מנעו את הקמתו של גדוד נהגי-הפרדות (ב-1915), אם כי גם כינון יחידה זו היה מלווה חששות בדבר טבח ביהודים. ובעצם מתווה הליך סטיל בחוות-דעתו את המדיניות הבריטית לגבי הציונות, כפי שנתכצעה במחצית השנייה של 1917: תחילה כינון הגדוד ואחר-כך פרסום הצהרת אהדה לציונות (הצהרת באלפור).

בשלב זה פנה ז'בוטינסקי לגראהאם⁴⁹ בהודעה, כי אגף המודיעין העביר לו מיברק מידידיו ברוסיה, המציעים שיחזור לשם להקים תנועה למען המשך המלחמה ולכינון הגדוד. אגף המודיעין היה מוכן אפילו לפעול לשחרורו מהצבא הבריטי, שבו שירת, ולסייע בהעברתו לרוסיה. אולם ז'בוטינסקי סירב לקבל את ההצעה וטעמו עימו: הרעיון הציוני זהה עכשיו, לדעתו, עם ארץ-ישראל בריטית, ומכיוון שכך, אפשר ורצוי להתחיל בכינון גדוד ציוני רק באנגליה, ורק כשיוקם הגדוד שם אפשר יהיה להמשיך בגיוס מתנדבים גם ברוסיה וגם בארצות-הברית. בעצם יש כאן התפתחות בולטת בטקטיקה של ז'בוטינסקי. אומנם ארץ-ישראל בריטית היתה מלכתחילה תנאי בל-יעבור לז'בוטינסקי, כמו לווייצמן. רק בה ראה סיכוי למימוש הרעיון הציוני. בשלבים הראשונים לפעולתו למען הגדוד, ב-1915 וב-1916, עדיין השתדל להצניע את המטרה הזאת. אולם במאי 1917, כשמלשכת ראש-הממשלה החדש, לוי-גורג', רבו והלכו גילויי האהדה לציונות, נקט גם ז'בוטינסקי לשון גלויה יותר במגעיו עם משרד-החוץ, בהדגישו את ההיבט המדיני של הגדוד. לדעתו נועד הגדוד לסייע בהפיכת ארץ-ישראל לתחום שלטון בריטי, כתנאי הכרחי לקיום האינטרסים של הציונות.⁵⁰ משרד-החוץ צריך להיות מעוניין בטיפוח תנועה בקרב היהודים ברוסיה שתצדד בארץ-ישראל בריטית, וז'בוטינסקי היה בטוח שאכן אפשר יהיה לארגן תנועה כזאת בקרב יהודי רוסיה אם תהיה לה נקודת אחיזה כדוגמת גרעין של יחידה יהודית תחת דגל בריטי, וסיסמת הקרב של יחידה זו תהיה – שחרור ארץ-ישראל מידי התורכים.⁵¹

מכאן שהגדוד עשוי לשמש גורם, שיקשור כל יהודי עם גורל המלחמה, וימריץ אותו למלחמה עד לניצחון הסופי. בהודמנות זו ציין ז'בוטינסקי, שלהלכה אין לערבב שאלה זו בגיוס היהודים נתיני-חוץ.⁵² מבחינה תיאור-

49. ז'בוטינסקי אל גראהאם, 16.5.1917, P.R.O., W.O. 32-11353.

50. תזכיר ז'בוטינסקי, 16.6.1917, בתיקי הגדוד במשרד-המלחמה.

51. שם.

52. כפי שניסח ב-1916 לעשות משרד-הפנים והוועד היהודי המאוחד לענייני חוץ, בראשות לויצמן וולף.

טית – מה שדרוש למשרד-החוץ, הווה אומר, לאינטרסים המדיניים של בריטניה, הוא יחידת תעמולה למען המשכת המלחמה עד לניצחון הסופי, שאפשר להקימה בלי לחכות למתנדבים או למגוייסים זרים. לשם כך יוכל משרד-המלחמה פשוט לבחור כאלף יהודים מגדודים בריטיים שונים, ולהעניק להם סמל נפרד, ועל בסיס זה אפשר יהיה להמשיך בפעולה ברוסיה ובארצות-הברית.

ואכן, ב־23 במאי 1917 נידונה תוכנית הגדוד בקבינט המלחמה.⁵³ בדיון זה הביע שר-המלחמה, הלורד דארבי, דיעה פסימית ביותר בנוגע לסיכויי ההתגייסות של היהודים נתיני רוסיה, המתגוררים באיסט-אנד של לונדון: הוא היה ספקן לגבי הסיכויים לכונן גדוד יהודי על בסיס התנדבותי. לדעתו, רק כאשר תחתום רוסיה על אמנה כדבר שירות צבאי של נתיני שתי המדינות, אפשר יהיה לגייס את נתיניה היהודיים לצבא הבריטי.⁵⁴ "מאז יוני אשתקד", ציין לורד דארבי בישיבת הקבינט, "עושה משרד-המלחמה מאמץ צים לגייס את יהודי האיסט-אנד על בסיס התנדבותי. [...] הוקמה לשכת גיוס יהודית. [...] הושקעו הרבה זמן וכסף. [...] והתוצאה אפס." בישיבת קבינט זו לא נתקבלה החלטה בדבר גיוסם של יהודי רוסיה בכריטניה, לא כל שכן בדבר כינון גדוד יהודי בעל צביון ציוני.⁵⁵ התוכנית נשארה לפי שעה תלויה ועומדת.

בשלב זה, במאי 1917, לא נתקבלה עדיין החלטה רשמית בנוגע לעמדת ממשלת ה.מ. כלפי הציונות, וטרם נתגבשה החלטה סופית בדבר מועד פתיחת מיתקפה רבתי בחזית המזרח. בשלושה נושאים אלה תחול תזווה בחודשים יוני-אוגוסט, ויחד עימה – מיפנה גם בשאלת הגדוד. הודעה ראשונה על כינון גדוד יהודי פורסמה מטעם משרד-המלחמה בשלהי יולי 1917,⁵⁶ והודעה

53. ראה: P.R.O., Cab. 24/14, G.T. 811, 23.5.1917.

54. משאומתן בדבר אמנה בריטית-רוסית, להסדר שירותם הצבאי של הנתינים הרוסים שהיו בבריטניה ושל הבריטים שהתגוררו ברוסיה, התחיל כבר במאי 1917. ראה:

P.R.O., F.O. 371/3095, 29.5.1917.

55. שבוע לאחר-מכן, ב־30 במאי 1917, פנתה השגרירות הבריטית בווינגטון למשרד החוץ בשאלה מה לענות לציונים האמריקנים, המעוניינים לשלוח לחזית הארצישראלית יחידה רפואית. משרד-החוץ היפנה את השאלה למשרד-המלחמה, והלה השיב ב־20 ביוני, שאסכי ההצעה זוכה להערכה, אין אפשרות לממשה מחמת קשיי תעבורה. משרד-החוץ חיווה בהזדמנות זו את דעתו שלכינון היחידה המוצעת עשויות להיות השלכות מרחיקות-לכת מבחינה מדינית, לא רק בארצות-הברית אלא גם בקרב הקהילות היהודיות ברחבי תבל. ראה משרד-החוץ אל מועצת הצבא, 25.6.1917,

P.R.O., F.O. 371/3057/122874

56. ראה: *Jewish Chronicle*, 27.7.1917.

רשמית בנידון הופיעה ב־London Gazette ב־23 לאוגוסט 1917. האמנה הצבאית בין בריטניה לממשלת קרנסקי, שאליה התייחס הלורד דארבי בחוות־דעתו לקבינט המלחמה ב־23 למאי, נחתמה בשלהי יולי:⁵⁷ היא הסדירה את השירות הצבאי של הנתינים הרוסים שהתגוררו בבריטניה, ואת השירות של הנתינים הבריטים ברוסיה. הללו הועמדו לפני הברירה: לחזור לארץ מולדתם או לשרת בצבא המדינה שבה העדיפו להוסיף ולהתגורר. השירות הצבאי של יהודי רוסיה בבריטניה חדל אפוא להיות עניין וולונטרי: אלה שהעדיפו להישאר בבריטניה, נכפה עליהם השירות בצבא הבריטי. התפתחות חדשה זו בסטאטוס של יהודי רוסיה בבריטניה, היתה עשויה להקל על התעמולה למען כינון גדוד יהודי בעל מגמה ציונית.⁵⁸

גם כמישור המדיני הסתמנה באותה עת תווה לטובת הציונות. יוני 1917 היתה לדעת וייצמן שעת־הכושר להביא לפני משרד־החוץ את הרעיון בדבר הצהרת־אהדה בריטית למען הציונות.⁵⁹ וייצמן הצביע לפני גראהם על הסכנה, שגרמניה עלולה לרכוש השפעה בלעדית על ההסתדרות הציונית העולמית. לפי המידע שבידו היא עלולה לנסות למשוך לצידה את הציונים, כדי לזכות בהשפעה על דעת־הקהל בארצות־הברית וברוסיה למען הפסקת הלוחמה וחזרה שלום נוח לגרמניה. גראהם והממונה עליו, מנכ"ל משרד־החוץ הלורד הארדינג, היו תמימי־דעים, שהצהרת אהדה כללית מצד בריטניה, שלא תעורר את שאלת האפוטרופוסות על ארץ־ישראל, לפי הקווים הכלליים שבהבטחה הצרפתית לציונים,⁶⁰ עשויה להיות לעזר לבריטניה

57. שם, 27.7.1917, עמ' 15; 3.8.1917, עמ' 10. ממשלת קרנסקי לא הספיקה לאשרר את האמנה.

58. לאחר חתימת האמנה הרוסית־בריטית הופץ כרוז באידיש בקרב יהודי האיטליאנד בשם "הוועדה למען העתיד היהודי" ("קאמיטעט פאר די יידישע צוקונפט"), ובו נתבעו יהודי האיטליאנד, חיובי הגיוס, לא לחזור לרוסיה אלא להצטרף לגדוד העברי שהממשלה הבריטית החליטה להקים. "הגדוד נועד לשרת בארץ־ישראל" – נאמר בכרוז – "הסיכון בחזית הארצישראלית קטן מזה שבצרפת. אם עלינו להילחם, נעשה זאת לא תחת דגלים זרים, אלא תחת דגל היידי." לא קשה לנחש שמאחורי הכרוז עמדו ז'בוטינסקי וידידיו. ראה גם: P.R.O., F.O. 371/3101/172257, 4.9.1917. העביר את הכרוז בתרגום אנגלי למשרד־החוץ, תוך הבעת מחאה על תוכנו.

59. וייצמן אל גראהם, 13.6.1917, חיים וייצמן, אגרות ז', עמ' 460–463.
60. הכוונה למכתבו של המזכיר הכללי של משרד־החוץ הצרפתי, ז'יל קאמבז', לסוקילוב מיום 4 ביוני 1917. היתה זו הצהרת אהדה כללית לתחיית הלאום היהודי, בחסות מעצמות ההסכמה, בארץ שממנה הוגלה עם ישראל לפני מאות שנים. P.R.O., F.O. 371/3083/143082

בארצות הברית ובעיקר ברוסיה.⁶¹

בחודשים יוני-יולי 1917 נהדקו המגעים בין משרד החוץ הבריטי והציונים, בקשר לסיכול תוכנית אמריקנית להוצאת תורכיה מהמערכה מבלי שיצומצמו תחומי שלטונה של תורכיה באסיה. משרד החוץ נזדקק לעזרת וייצמן לסיכול תוכנית זו, שהיתה קשורה בשמו של הנרי מורגנתאו – בעבר שגריר ארצות הברית בקושטא. שליחותו של מורגנתאו בעניין זה, אסכי היתה בלתי רשמית, נעשתה בידיעתו של הנשיא וילסון⁶² והיתה, מבחינת כריטיניה, כרוכה בסיכון שתורכיה תצא מהמערכה מבלי שתיפגע בשטחה וגם ארץ ישראל תישאר בידי השולטן. זה היה שם קץ לכל האסטרטגיה המזרח תיכונית של ה־Easterners בקבינט הבריטי (ולויד'ג'ורג' בראשם). הצלחת שליחותו של מורגנתאו היתה מנחיתה מהלומת מוות גם על תקוותם של וייצמן וז'בוטינסקי – ערעור האימפריה העות'מנית והטלת פרוטקטוראט בריטי על ארץ ישראל. בנקודה זו – כיתור האימפריה העות'מנית ופרוטקטוראט בריטי על ארץ ישראל – היתה קיימת זהות מוחלטת בין וייצמן והחוג הציוני שסביבו (ז'בוטינסקי בכלל זה) לבין הקבינט של לויד'ג'ורג'.⁶³ אין, כמובן, קשר ישיר בין שליחות מורגנתאו לעניין הגדוד העברי. אולם הדעת נותנת שככל שגרמה להידוק המגעים בין הציונים ומשרד החוץ היא תרמה ממילא להעלאת קרנה של הציונות בעיני המדינאים הבריטים. הציונות הפכה על ידי כך לעניין מוחשי יותר בדיפלומטיה הבריטית, ובתוך כך יצא גם עניין הגדוד נשכר.

גם במישור הצבאי, בחודשים יוני-אוגוסט, חל שינוי באשר למזרח התיכון. באותם חודשים האיץ ראש הממשלה בפקוד העליון להשלים את התוכניות למיתקפה מכריעה בחזית הארצישראלית,⁶⁴ והרמטכ"ל רוברטסון,

61. ההצעה לפרסם הצהרת אהדה כללית לציונות התייחסה לתגיבתו של באלפור לבקשתי של וייצמן. באלפור חשש, כנראה, שבהקשר זה תתעורר בעיית החסות על ארץ ישראל ובהצעת שוליים לתוכירו של גראהם שאל כיצד יכולה כריטיניה להודיע על כוונתה לקבל לחסותה את ארץ ישראל, מבלי שתיוועץ תחילה כבעלות הברית, וזאת בשעה שתורכיה עדיין לא הובסה. עצתו של באלפור היתה להפעיל את ארצות הברית כמשקל נגד לצרפת, מתוך הנחה שווילסון בלאו הכי לא יכיר בהסכם בין צרפת לכריטיניה בנוגע למזרח התיכון. P.R.O., F.O. 371/3058:123458.

62. ראה על כך: "Notes on Interview with the President. Friday, July 13, 1917 (From the Wiseman Papers)". W.B. Fowler, *British-American Relations*, p. 243.

63. על שליחות מורגנתאו ופעילות וייצמן בנידון, ראה: תו וייצמן, אגרות, ז', עמ' 486-481.

64. Lord Milner's Great War Papers, June-July 1917, Box AE 125, Bodleian.

שנמנה בעצם עם האסכולה של ה־Westerners (המצדדים בריכוז כל המשאבים בחזית המערב), הגיב לאחת הפניות של ראש־הממשלה בהערה: "שגיאנתנו הפטלית במלחמה זו – שהמשכנו להתקיף דווקא במקום שבו האוייב חזק ביותר."⁶⁵

הלכי־הרוח החדשים בקשר לציונות ולארץ־ישראל במשרד ראש־הממשלה ומשרד־החוץ נתנו אותותיהם גם במשרד־המלחמה. כינון גדוד יהודי הפך אקטואלי מנקודת־ראות מדינית וצבאית כאחת. כ־10 ביולי התחיל משרד־המלחמה לערוך רשימה של קצינים וסמלים יהודים ויידיש ורוסית, ובאים בשל כך בחשבון בשכיל שירות בגדוד. למחרת היום הודיע משרד־המלחמה על כך למזכירו של ראש־הממשלה, שהיה בעצם הרוח החיה מאחורי חוכנית הגדוד.⁶⁶ זאת ועוד: כ־8 לאוגוסט הודיע הקולונל פאטרסון, מי שהיה מפקד גדוד נהגי־הפרדות, באסיפת מוזמנים, שכונסה כדי לגייס תמיכה בגדוד היהודי, הודעה רשמית־למחצה, בשם משרד־המלחמה, כי אכן החליטו השלטונות לכוון גדוד יהודי. באותו מעמד רמו הקולונל פאטרסון, שהממשלה החליטה להמשיך במיבצעים בחזית ארץ־ישראל כדי "לכבוש את ארץ־ישראל מידי התורכים ולכוון שם מדינה יהודית או התיישבות יהודית בצורה זו או אחרת." וזו המטרה שלמענה הוקם הגדוד.⁶⁷

ראוי לציין, כי הודעתו של פאטרסון בדבר כינון הגדוד באה למימסד היהודי בכריטיניה במפתיע. השלטונות לא נועצו בו כלל בטרם קיבלו את החלטתם. אפילו המייג'ור ליונל דה־רוטשילד, שעמד בראש לשכת הגיוס היהודית (Jewish War Services Committee) לא ידע עליה, אם כי לשכה זו פעלה במסגרת משרד־המלחמה.⁶⁸ בעצם – מציין ה"ג'ואיש כרוניקל" – ההחלטה נכפתה על המנהיגות היהודית בכריטיניה, שהתנגדה כל השנים לכינון יחידה יהודית נפרדת, בעלת צביון לאומי וציוני. יתירה מזו: ההחלטה בדבר הגדוד נתקבלה כנראה גם בלי ידיעתה של המנהיגות הרשמית של

Library, Oxford

65. Note by C.I.G.S. Robertson, 23.6.1917. שם.

66. בשני המסמכים של משרד־המלחמה מה־10 ביולי 1917 בדבר עריכה של רשימת הקצינים והסמלים דוברי יידיש ורוסית, ומה־11 בי, אל מזכיר ראש־הממשלה – אין מדובר על כך, שאכן הוחלט כבר סופית על כינון הגדוד. במסמך הראשון נאמר, שהעניין הוא בבחינת הצעה ("it is proposed"), ובמכתב למזכיר ראש־הממשלה מדובר על כך שמתכוונים ("it is contemplated") להקים גדוד יהודי.

67. ראה: 5: p. "The Jewish Regiment", *Jewish Chronicle*, 10.8.1917. האסיפה נערכה במשרד־המלחמה.

68. ראה: 7: p. "Doubts and Difficulties", *Jewish Chronicle*, 10.8.1917.

ההסתדרות הציונית בבריטניה, אשר גם בה היה הרוב המכריע נגד כינון הגדוד. באסיפה שנתקיימה ב־8 לאוגוסט במשרד־המלחמה, השתתפו על דעת עצמם גם י. קאוואן, (Cowan), י. אטינגר וד. לבונטין; שלושת האישים היו חברים בוועדה הפוליטית המייעצת של ההסתדרות הציונית בבריטניה, והשתתפותם באסיפה למען הגדוד עוררה סערת רוחות בצמרת הציונית.⁶⁹ מסתבר, שכאשר הממשלה הבריטית (ליתר דיוק: ראש־הממשלה לוייד־ג'ורג') הגיעה לכלל מסקנה, שגדוד יהודי משרת את האינטרסים של בריטניה, היא לא היססה להתעלם מהלכיה־הרוח ומהדיעות שרווחו בקרב המימסד היהודי, ואפילו בקרב הציונים בבריטניה.⁷⁰ ואומנם, מיד משהחלה תוכנית הגדוד לקרום עור וגידים, היא נתקלה בהתנגדות נמרצת בציבור יהודי בריטניה – חוגים ציוניים ולא ציוניים כאחד. בוועדה המדינית המייעצת, שהוקמה ביולי ליד ההסתדרות הציונית, נתגבשה אופוזיציה חזקה נגד הגדוד. בראשה עמדו אחד־העם, הארי סאקר וליאון סיימון. הם שללו את הגדוד מטעמים שונים: ראו בו סכנה לישוב היהודי בארץ, התנגדו להגשמת הציונות בדרך של כיבוש צבאי, צידדו בפציפיות, חששו להתנגדות הערבים. סאקר כתב לווייצמן:⁷¹ "הגדוד עלול לגרום לנו נזק, הוא עלול לשלול מאתנו את האהדה של הפציפיסטים [...] הם יאמרו שאנו אימפריאליסטים [...] הוא עלול לחייב את התנועה הציונית בתור שכזו נגד תורכיה וגרמניה." וליאון סיימון דרש מסוקולוב שההסתדרות הציונית תצהיר שהיא נייטרלית בשאלת הגדוד. הציבור מזהה – לדעתו – את תוכנית הגדוד עם התנועה הציונית. לפיכך נוטה דעת־הקהל היהודית יותר ויותר נגד הציונות.⁷² אחד־העם גם הוא שולל את הגדוד שלילה מוחלטת: "רצוי מאוד", כתב לווייצמן ב־17 באוגוסט 1917, "שיהיו לנו אנשי צבא יהודים בחזית

69. ראה על כך יומן טולקובסקי, אוגוסט 1917. השתתפות לבונטין מוזכרת ביומן אבל לא ב"ג'ואיש כריניקל". יגאל עילם מיסר בספרו, בהסתמכו כנראה על תעודה ממכון ז'בוטינסקי (אוסף הגדודים כ־1, 1), כי גם וייצמן השתתף באסיפה הזאת. (י.עילם, הגדודים העבריים במלחמת־העולם הראשונה, תל־אביב 1973, עמ' 142). ברשימת המשתתפים שנתפרסמה ב"ג'ואיש כריניקל" מיום 10.8.1917 אין מופיע שמו של וייצמן, וגם לא ביומן טולקובסקי.

70. ז'בוטינסקי היה כנראה בסוד העניינים, הוא מסר כבר בתחילת יוני לוועדה הפוליטית של ההסתדרות הציונית בבריטניה פרטים על הגדוד העברי העתיד לקום. ז'בוטינסקי נודעו הדברים כנראה מיאן סמאטס, שאמר לו כשיחה כי "אין נעלה מן הרעיון בדבר לחימת העם היהודי למען החזרת מולדתו." ראה יומן טולקובסקי, 9.6.1917, עמ' 105.

71. סאקר אל וייצמן, 3.8.1917, ג"ו.

72. ל. סיימון אל סוקולוב, 30.8.1917, שם.

הארצישראלית, אבל רק בגדודים אנגליים ולא בגדודים יהודיים מיוחדים. [...] את האופן האחרון אני חושב לדמונסטרציה ריקה, אשר תוצאותיה יכולות להיות מסוכנות מאוד ליהדות הארצישראלית [...] וגם לעבודתנו בארץ־ישראל [...] אם זו, אחרי ככלות הכל, לא תיקרע מתורכיה.⁷³

לאח־העם היו טענות גם כלפי וייצמן. ב־4 לספטמבר הוא מתריס בפניו על ששינה את דעתו בשאלת הגדוד. "היה זמן שהיית עימנו בשאלת ה'לגיון'. מה שינה את דעתך? בשיבה היום, דומגי שאמרת: אני בניתי על יסוד זה [...] המיבטא הזה הממני [...] אפשר לפרשו אלא כך, שאינך יכול להסכים לפרסם הודעה פומבית, שאין להסתדרות הציונית יחס וקשר עם ההצעה הזאת, מפני שבמשא־ומתן שלך עם הממשלה לקחה ההצעה הזאת [ההצעה לכינון הגדוד היהודי] מקום חשוב.⁷⁴

גם טולקובסקי, חבר הוועדה הפוליטית, גרס כי "הגדוד [...] זהו הסדר אישי בין ז'בוטינסקי למשרד־המלחמה", וכי "גדוד ציוני לכיבוש ארץ־ישראל [...] עלול להיות אסון בנסיבות של היום."⁷⁵

הפולגתה במחנה הציוני בבריטניה בחודשי יולי–ספטמבר 1917 בעניין־הגדוד היתה משולבת בוויכוח אחר על הסיכויים לשלום נפרד של בנות־הברית עם תורכיה.⁷⁶ מצדדי הגדוד (ז'בוטינסקי, טרומפלדור, וייצמן) גרסו שעל הציונים לעשות הכל למניעת שלום נפרד עם תורכיה, שישאיר את ארץ־ישראל בידיה. לידם יש תקווה למטרות הציוניות רק אם האימפריה העות'מנית תחוסל ועל ארץ־ישראל יוטל פרוטקטוראט בריטי. קבוצה שניה במחנה הציוני בבריטניה (עימה נמנו סאקר, סיימון וטולקובסקי שהתנגדו לגדוד בחריפות) העריכה את המצב אחרת. קבוצה זו לא שיערה, כי המלחמה תסתיים בניצחון מכריע של מעצמות ההסכמה. היא סברה שהשלום יהיה

73. אגרות אח־העם, ה', ירושלים וברלין תרפ"ד, עמ' 308–309.

74. שם, עמ' 314.

75. ראה יומן טולקובסקי, 30.7.1917, עמ' 137–139.

76. ויכוח מקביל היה נטוש באותה תקופה גם במשרד־החוץ הבריטי. אסכולה אחת במשרד־החוץ גרסה שאין להעלות על הדעת שלום עם תורכיה כל זמן שהמחוזות הלא־תורכיים של האימפריה העות'מנית לא נותקו ממנה. עם אסכולה זו נמנו סייקס, קרזון וגראהאם. אסכולה שניה, ובראשה הלורד מאלט, לשעבר שגריר בריטניה בתורכיה, גרסה שיש לחתום על שלום נפרד עם תורכיה אף אם צריך יהיה להסכים שלסוריה וארץ־ישראל תוענק רק אוטונומיה במסגרת האימפריה העות'מנית. סייקס התנה את השלום הנפרד עם תורכיה בשלושה תנאים: א. הסכם בין בעלות־הברית בנידון. ב. עצמאות ערבית. ג. שחרור ארמניה. ארץ־ישראל והציונות לא הוזכרו כלל.

ראה: P.R.O., Cab 800, 24.8.1917.

מבוסס על פשרה בין הצדדים הלוחמים, והאימפריה העות'מנית תוסיף להיות גורם נכבד בזירה הבינלאומית. סאקר העריך אז, כי המלחמה דועכת בלאו הכי וכי "בעתיד יגברו הפאציפיסטים".⁷⁷ על סמך הערכת-מצב זו הסיק (וכמהו סיימון וטולקובסקי) את המסקנות הבאות: א. צריך לפעול למניעת התערבותה של ארצות-הברית במלחמה בתורכיה.⁷⁸ ב. מבחינה זאת מסוכן הגדוד. וכיוון שסוף המלחמה קרוב, והיא תסתיים בשלום של פשרה, רואה סאקר חשיבות לכך שהציונים יבטיחו לעצמם את אהדתה של גרמניה. סאקר רטימון לא ראו כל פסול – כמסקנה הגיונית מהערכת המצב שלהם – בשלום נפרד עם תורכיה. הם נכונים לוותר על התוכנית שנתגבשה כחוגי המנהיגות הציונית בבריטניה – שלא היתה אלא נחלתם של וייצמן ומצדדי הגדוד, ז'בוטינסקי וטרומפלדור – וחמרה לארץ-ישראל יהודית תחת פרוטקטוראט בריטי.⁷⁹

על רקע חילוקי הדיעות בשאלות-יסוד אלו של המדיניות הציונית ראה וייצמן צורך להגיש באוגוסט 1917 את התפטרותו מהנהגה ומכל תפקידיו בהסתדרות הציונית בבריטניה.⁸⁰ ההתפטרות היתה קשורה, בין השאר, גם במחלוקת בקרב ההנהגה הציונית בעניין הגדוד.⁸¹ אומנם, וייצמן חשש שההתנגדות הפומבית של ההסתדרות הציונית בבריטניה לגדוד עלולה לסכן את מגעיו עם הממשלה בדבר פרסום הצהרה רשמית לטובת הציונות,⁸² אולם אין להפריז בחשיבות עניין הגדוד בהתפטרותו. יותר מדויק יהיה לראות שהסכסוך על הגדוד היה בחינת "הקש ששבר את גב הגמל" במכתבו לאחד-העם⁸³ ציין וייצמן עצמו, כי שאלת הגדוד היא מקרית, שאלה מדרגה

77. ראה יומן טולקובסקי, 5.8.1917, עמ' 140.

78. השופט פראנקפורטר הבטיח לוייצמן, בפגישתם ביולי בפאריס, לפעול אצל הנשיא וילסון ככיוון הפוך בתכלית: לומר לו ש"מישים אלף איש בארץ-ישראל יעשו יותר רושם משלוש-מאות אלף כפלאנדריה". ראה יומן טולקובסקי, 30.7.1917. עמדה זו עלתה בקנה-אחד עם תוכניתו של לוידיג'ורג' להתקיף את גרמניה במקום שבו היא פגיעה ביותר, בחזית האוסטרית או התורכית, ועם הנחיתת ששלח לנציגים הבריטיים בוויינגטון. W.B. Fowler, *British-American Relations 1917-1918*, p. 71.

79. ראה יומן טולקובסקי, 5.8.1917, עמ' 140.

80. שם, 17.8.1917. הוועדה הפיליטית לא קיבלה את התפטרותו ובישיבתה ב-23.8.1917 הביעה לו אמון מלא.

81. שם, 23.8.1917. אין לראות את התפטרותו של וייצמן רק על רקע חילוקי הדיעות בעניין הגדוד, כפי שסבור יגאל עילם. ראה ספרו, הגדודים העבריים במלחמת-העולם הראשונה, עמ' 144.

82. ראה יומן טולקובסקי, 1.9.1917, עמ' 165-166.

83. וייצמן אל אחד-העם, 5.9.1917, ח. וייצמן, אגרות, ז', עמ' 520-522.

שלישית.⁸⁴ וייצמן מתייחס באותו מכתב לחשד של אחד-העם, כי הוא קשר את התנועה הציונית לגדוד וקובע, כי אחרי שובו משליחות לגיבראלטר, מהפגישה עם מורגנטאו (שלהי יולי 1917), לא דיבר אף פעם עם מישהו מאנשי השלטון בעניין הגדוד. ו"כשנתקבלה החלטה סופית, שאני לא עשיתי שום פעולה לטובתה" – ממשיך וייצמן – "שוחח אתי גראהם [...] ואני הודעתי לו נמרצות שההסתדרות הציונית אינה יכולה לסמוך ידה על המפעל הזה והסברתי לו את הנימוקים. אפילו לא אמרתי, שאני בעד זה [...]". לא בניתי דבר על תוכנית זו ונלחמתי באופן שיטתי בז'בוטינסקי והשתדלתי לשכנעו שיוותר על העניין הזה." את השינוי בדעתו מסביר וייצמן במלים אלה: "כשהדבר נעשה fait accompli, וביחוד, כשבטלו נימוקים רבים (אחרי המהפכה הרוסית!) נגד התוכנית, ונוכחתי שהעניין שלנו קשור בנצחונה של אנגליה, התייחסתי באהדה לדבר זה. ואולם, נאמן להחלטת ההסתדרות, לא עשיתי דבר לטובת התוכנית". הגירסה שווייצמן התנגד לתוכנית הגדוד, ב-1917, אין לה תימוכין בתיעוד: וכפי שמסתבר מיומנו של סקוט,⁸⁵ קיים וייצמן, כבר ב-3 באפריל 1917, שיחה עם לוי-ג'ורג', שבה חיווה דיעה חיובית על כינון הגדוד, וב-5 במאי דיווח פיליפ קאר (מזכיר ראש-הממשלה), לגראהם במשרד-החוץ ולקרדינו במשרד-המלחמה, שווייצמן הודיע לו כי "נוכח מעשי האכזריות שעשו התירכיס בזמן האחרון ביהודים בארץ-ישראל, הוא סבור, כי אכן בוטלה כל ההתנגדות היהודית לתוכניתו של ז'בוטינסקי."⁸⁶ אומנם, פעולות אלו של וייצמן למען הגדוד נעשו לפני צאתו לגיבראלטר, ביוני, אבל גם לאחר שובו משליחותו לא נמנע וייצמן מכל פעולה למען הגדוד, כפי שטען במכתבו אל אחד-העם. לאחר שהלירד דארבי חזר בו מהסכמתו לייחד לבטליונים היהודים המוצעים שם מיוחד וגם סמל ודגל יהודי (בשלהי אוגוסט), ולאחר שכלחץ היהודים המתבוללים סילק מתוכנית הגדוד כל שמץ של זיקה ללאומיות יהודית ולציונות, היה זה וייצמן שהלך יחד עם אמרי אל לורד מילנר, כדי למחות נמצרות על כך.⁸⁷

84. את הגורמים להתפטרות יש לחפש, כמוזכר, בחילוקי הדעות בשורת בעיית בסיסיות בין וייצמן לעמיתיו, סאקר וסיימון (ראה לעיל). וייצמן גם לא שבע נחת מפעולתו המדינית של סוקולוב בפאריס וברומא באפריל ובמאי. הוא חשש, כנראה, שדיונים מפורטים עם צרפת על גורל ארץ-ישראל אחרי המלחמה עלולים להזיק לתוכניתו בדבר פרוטקטוראט בריטי.

85. יומן סקוט, 3.4.1917, ג'ג'.

86. קאר אל קרדי, P.R.O., W.O. 32/159 14 A.

87. V. Jabotinsky, *Die Jüdische Legion*. Berlin 1930, p. 155. בהשפעת הלורד מילנר הסכים שר-המלחמה לקבל משלחת של מחייבי הגדוד, ועל רקע זה יכול היה לורד דארבי להציע הצעת פשרה.

ובעוד במנהיגות הציונית בבריטניה מתנהל הוויכוח על הגדוד, פנה קאר בפעם השניה אל לורד דארבי ב־22 באוגוסט.⁸⁸ בשם ראש־הממשלה העמיד קאר את דארבי על הצורך לפעול לביצוע מהיר ככל האפשר של תוכנית הגדוד, בהגישו שחשיבות הגדוד מבחינה מדינית עולה על זו הצבאית. ראש־הממשלה סבור – מוסר קאר – שגדל והולך מספר היהודים בעלי־השפעה המתחילים לפעול למען שלום לאלתר. חוגים יהודיים אלה משוכי נעים, שהמלחמה תסתיים ללא הכרעה חדי־משמעות, אלא בשלום של פשרה. מגמה זו אינה לרצון לוי־ג'ורג', והוא מבקש לחזק את החוגים המיליטנטים יים בעם היהודי, המעוניינים במלחמה עד לניצחון המכריע של מעצמות ההסכמה.

ואכן, ב־3 בספטמבר נידונה תוכנית הגדוד בקבינט המלחמתי. בהעדר ראש־הממשלה, ישב כראש אותה ישיבה בונאר לאו (Bonar Law).⁸⁹ כאורח פרדוקסלי לא התייחס לורד דארבי בישיבה זו לפנייתו של קאר בשם ראש־הממשלה, לא הצביע כלל על התועלת המדינית הצפויה לבריטניה ולבעלות־בריתה מהגשמת תוכנית הגדוד. בהביאו את העניין לפני הקבינט, מסר דארבי לעמיתיו מידע על משלחת רבת־השפעה של יהודים,⁹⁰ שמיחו לפניו נגד כינון גדוד יהודי אקסקלוסיבי. המשלחת נימקה את התנגדותה בכך, שיש במתן שם יהודי לגדוד המיועד לנתינים זרים, שאינם ילידי בריטניה, משום פגיעה בכבוד ובמוניטין של 40 אלף היהודים הבריטים המשרתים את ארצם ביחידות השונות. הלורד דארבי הציע לקבינט לנטוש את הרעיון לתת לגדוד שם שיעיד על הרכבו היהודי. תחת זאת הציע לתת לגדוד המוצע מספר של יחידה סדירה בצבא הבריטי, כנהוג לגבי יחידות רבות אחרות. קבינט המלחמה סמך ידו על עמדתו של שר־המלחמה, בקבעו שלהחלטתו אופי זמני בלבד: "באורח זמני", נאמר בהחלטת הקבינט, "יקבלו הבטליונים שיוקמו מספרים ללא שם מיוחד, תוך כרי שמירת אופציה לדון בעניין מחדש, אם הנסיבות ירשו זאת."

מתעוררת השאלה: מדוע לא התייחס דארבי בקבינט לפנייתו של קאר בשם ראש־הממשלה מן ה־22 באוגוסט? מדוע אין בדבריו רמז לבקשת לוי־ג'ורג' לפעול במהירות האפשרית למימוש רעיון הגדוד? זאת ועוד: לא זו בלבד שאין בדברי דארבי בקבינט התייחסות כלשהי להיבט המדיני של הגדוד, היבט

88. קאר אל דארבי, P.R.O., W.O. 32-1539/43, 22.8.1917.

89. P.R.O., Cab. 23/4, W.C. 277, 3.9.1917.

90. מדובר במשלחת המימסד היהודי בבריטניה, בראשות לורד סווייתלינג, וסבאג' מונטיפיורי.

אשר ראשי-הממשלה יחס לו חשיבות יתירה, אלא שבמקום זאת הביא דארבי לידיעת הקבינט את הטיעון של האנטי-ציונים במינסד היהודי הבריטי. את התשובות לשאלות אלו יש למצוא בפיסקה בהחלטת הקבינט, שבה נאמר, כי בוויכוח הכללי שנתעורר בעקבות הודעת לורד דארבי, רוחה הסכמה כללית, כי אכן קיים קשר הדוק בין שאלת הגדוד לבין העמדה הננקטת כלפי התנועה הציונית בכללה. נראה שעל רקע קביעה מפורשת זו של הקבינט יש להבין את החלטתו לתת אופי זמני להסדר בדבר הגדוד.⁹¹

לגופו של עניין, החלטה זו היתה בגדר התעלמות מהמדיניות של ראש-הממשלה: במקום לקבל את דעתו של לויד-ג'ורג', כי יש לממש את תוכנית הגדוד היהודי בהקדם, כדי לזכות בדרך זו באהדתה של דעת-הקהל היהודית ברחבי העולם, סיגל לעצמו הקבינט, בהיעדרו של ראש-הממשלה, את דעת הנוטאבלים היהודים, ובכך סייע לטשטושה של התוכנית ולריקונה מתוכן ציוני-מדיני. את ההסבר לתופעה זו נוכל למצוא בהחלטה על הלגיון היהודי, בהקשר עם סעיף מס. 2 בפרוטוקול של אותה ישיבת קבינט, ושנושאו הוא התנועה הציונית.⁹² ממנו אנו למדים, שהקבינט דן בישיבתו זו גם בהתכתבות בין שר-החוץ, הלורד באלפור, לבין הלורד רוטשילד בעניין המדיניות שיש לנקוט כלפי התנועה הציונית. ההתכתבות התייחסה לטיטוטות שהוצעו על-ידי אישים שונים (רוטשילד, סוקולוב, לורד מילנר, הרב הראשי הרץ ואחרים) בעניין תוכנה של ההצהרה מטעם ממשלת בריטניה למען הציונות. אולם בישיבה זו לא נפלה עדיין ההכרעה בנידון.

כאותה ישיבה הונח על שולחן הקבינט תזכירו של מונטאגיו על "האנטישמיות של הממשלה הנוכחית":⁹³ בתזכיר זה כלולים כל הטיעונים האנטי-ציוניים: היהודים אינם אומה אלא עדה דתית, בית יהודי בארץ-ישראל יהפוך את היהודים בארצות מגוריהם לזרים, ארץ-ישראל תיהפך לגיטו עולמי. המדיניות של הממשלה – קובע מונטאגיו בתזכירו – אומנם אינה אנטישמית בכוונה תחילה, אבל השלכותיה אנטישמיות. אומנם, בתזכירו של מונטאגיו לא מוזכר עניין הגדוד העברי. הוא נועד

91. ה"טיימס" ראה בתשובת דארבי למשלחת הנוטאבלים היהודים סימן, כי שר-המלחמה חזר בו מהודעת מזכיר משרד-המלחמה משלהי יולי: "He has thrown away the advantage of the appeal which a special Jewish Unit with a Jewish badge and explicitly destined for service in Palestine would make for the imagination of Jewry the world over." מיום 2.9.1917.

92. P.R.O., Cab. 23/4, W.C. 227, 3.9.1917.

93. ראה: 23.8.1917, G.T. 1868, P.R.O., Cab. 24/24.

להתקפה מוחצת על האסכולה הפרו־ציונית בקבינט, האסכולה של לוי־גורג'. אולם הואיל ותוכנית הגדוד היתה קשורה קשר בלתי־נתק במדיניות שתינקט לגבי התנועה הציונית בכללה, היו למיתקפת־הנגד של מונטאגיו השלכות גם על תוכנית הגדוד, ואת התגודות בעניין הגדוד בחודשים אוגוסט־אוקטובר יש לראות בהקשר של המערכה על הציונות בקבינט הבריטי עצמו. מונטאגיו לא היה יחיד במיתקפתו על הציונות: הוא נעזר בלורד קרוון, ששלל את ההצהרה הפרו־ציונית המוצעת מתוך נימוקים משלו: לפי דעתו ארץ־ישראל היתה שוממה ולא היתה מסוגלת לפתור את הבעיה היהודית.⁹⁴

מונטאגיו גם הסתייע במערכה שלו נגד הצהרה פרו־בריטית למען הציונות בתזכיריה של גרטרוד בל, אשר שימשה באותה תקופה במשרה בכירה במימשל הבריטי כבגדאד ועמדה בקשר עם המשרד לענייני הודו. גם היא יצאה חוצץ נגד מסירת ארץ־ישראל ליהודים, בטענה ששום ערבי או מוסלמי לא ישלים עם ריבונות יהודית על ארץ זו.

בשלב זה של המלחמה, ספטמבר – אוקטובר 1917, נתגבשו איפוא בחוגי השלטון בבריטניה שתי אסכולות בנוגע למדיניות שיש לנקוט לגבי הציונות, ובתוך כך גם לגבי תוכנית הגדוד, שהבריטים ראוה כחלק אינטגרלי של הבעיה הציונית. אסכולה אחת, בראשותו של לוי־גורג', צידדה במדיניות פרו־ציונית, הצביעה על התועלת המדינית אשר בריטניה עשויה להפיק מכינון גדוד עברי, שיילחם לשחרורה של ארץ־ישראל, ומהצהרות אהדה למטרותיה של הציונות. עם אסכולה זו נמנו גם אחדים מראשי משרד־החוץ (בעיקר ר. גראהם והלורד ססיל). אלה הצביעו על כך שלפי ידיעותיהם עושה הממשלה הגרמנית מאמצים לרכוש את אהדתה של התנועה הציונית באמצעות הצהרה פרו־ציונית.⁹⁵ האסכולה השנייה היתה מסוייגת יותר – שלא לומר עויינת לגמרי – כלפי הציונות, ולא היתה מונוליתית בהנמקת שלילתה את הציונות ואת תוכנית הגדוד.

קבינט המלחמה הבריטי, כדונו בבעיה הציונית (ובתוכנית הגדוד) כ־3 בספטמבר 1917, הגיע לכלל מסקנה ששאלת עתידה של ארץ־ישראל, מן הדין שתהיה נידונה עם שאר בעלות־בריתה של בריטניה (ובעיקר עם ארצות־הברית). ההסכמה של ארצות־הברית למדיניות הבריטית ביחס לציונות וארץ־ישראל נראתה לבריטים כחיונית בהקשר לתביעותיה של צרפת לגבי ארץ־ישראל, שהרי הסכם סייקס־פיקו היה עדיין בתוקף.

94. ראה: P.R.O., Cab. 23, 4.10.1917.

95. שם, עמ' 6.

הציונים - זאת ידעו הבריטים - דוגלים כארץ-ישראל בריטית. על-ידי הבטחת תמיכה אמריקנית בציונות התכוונו הבריטים למצוא בעל-ברית נגד תביעותיה של צרפת על ארץ-ישראל. יתר על כן, הסכמה אמריקנית להצהרה פרו-ציונית היתה עשויה לסבך את ארצות-הברית במערכה נגד תורכיה, שעזימה לא היתה עדיין במצב מלחמה. (מונטאגני, במערכה שלו נגד הציונות, נסתייע גם בכך שהתשובה הראשונה של הנשיא וילסון, שנמסרה על-ידי הקולונל האוס ב־11 בספטמבר, היתה בלתי-מחייבת ומשתמטת,⁹⁶ וזאת כנראה מתוך הבנת כוונותיה של בריטניה שלא היו לרוחו של וילסון.) בצד הודעה של משרד-המלחמה בשלהי יולי על כינון גדוד יהודי על דגלו וסמליו הציוניים, מופיעה בשלהי אוגוסט הודעת לורד דארבי למשלחת הנוטאבלים היהודים - המרוקנת למעשה את תוכנית הגדוד מכל זיקה לציונות. בהיעדר הכרעה חדה וחד משמעית בעניין הגדוד, ננקטה זמנית מדיניות פושרת והססנית, שהשאירה את הדלת פתוחה לאופציות שונות. בהחלטת הקבינט (מה־3 בספטמבר) בעניין הגדוד - בדבר מתן מספרים לבטליונים היהודים וכו' - בולט אופיה הארעי: מלות המפתח בהחלטה הן: "לפי שעה, אין הקבינט קובע מסמרות בנידון". הקבינט מודע לעובדה, שבעיית הגדוד העברי אינה בעיה צבאית גרידא, אלא קשורה ושזורה בשאלת הציונות, ובשאלה זו מגלים עניין (לחיוב ולשלילה) גורמים שונים - לא רק יהודיים ובריטיים, אלא גם גורמי-חוץ שאין בריטניה יכולה ורוצה להתעלם מהם. בינתיים מסתפק הקבינט בהחלטה, שלא לנעול את הדלת בפני כל התפתחות אפשרית, ולהניח לכל אחד לקרוא בה מהרהורי לבו.

ואכן, יומיים אחרי החלטת הקבינט, ב־5 בספטמבר, קיבל הלורד דארבי, לפי המלצתו של ל. אמרי, משלחת של אישים יהודים ממצדדי הגדוד היהודי (ד"ר אידר, קפטן סאלמאן, יוסף קאוואן, יעקב אפשטיין, מ. קייזר). המשלחת ביקשה משרד-המלחמה, שתמומש תוכנית המקורית מחודש יולי, הווה אומר - יוקם גדוד יהודי ולא גדוד של יהודים, גדוד שייילחם למען שחרור הארץ מהשלטון התורכי. אמרי, בהמלצתו ללורד דארבי שיקבל את המשלחת,⁹⁷ מצביע על כך שהקבינט מגלה עניין בתנועה הציונית. הוא מפנה את

⁹⁶ P.R.O., F.O. 371-3083/43082, Cab. 24/26, G.T. 96. הופט בראנדייס אצל הנשיא. ב־26 בספטמבר הבריק בראנדייס לווייצמן שוויילסון נתן את הסכמתו להצהרה פרו-ציונית בהתאם לטייטה שהוגשה לו, ובה לא היתה כל התייחסות לפרוטקטוראט בריטי או אמריקני. ראה התכתבות ווייצמן-בראנדייס, 1917, ג"ר, 1917.

⁹⁷ P.R.O., F.O. 371/3054, 1.9.1917, אמרי אל לורד דארבי.

תשומת-לבו של דארבי לתועלת שכריטניה עשויה להפיק מתוכנית הגדוד. לדעתו, אין לטשטש את התוכנית המקורית (גדוד יהודי בעל אופי ציוני, שיילחם רק בחזית ארץ-ישראל) מחמת התחשבות ברכונגה של שכבה יהודית קטנה.

דארבי קיבל את המשלחת, וזאת כנראה מתוך כוונה לשמור על איזון מסויים בין מחייבי הגדוד לבין שולליו האנטי-ציונים. אולם הוא נמנע מהתחייבות ברורה. "בכל רגע יכול להיווצר מצב צבאי, שיחייב הפעלת הבטליונים במקום אחר, ולא דווקא בארץ-ישראל" – אמר דארבי למשלחת.⁹⁸ גם בנוגע לשם ולסמל לא היה מוכן לוותר. הנימוק הרשמי: "יש אלפי יהודים בריטיים המשרתים כיום בכל זרועות הצבא". הדעת נותנת, שהנימוק האמיתי נעוץ בעובדה, שהענקת סמל ודגל (ציוני) לגדוד היה מתפרש כהכרה בתנועה הלאומית היהודית – התנועה הציונית, ולכך לא היה דארבי מוכן בשלב זה, שהרי טרם נפלה ההכרעה בקבינט.⁹⁹ אולם דארבי לא סתם את הגולל; הוא הצביע על האפשרות להעניק סמל מיוחד לגדוד בשלב מאוחר יותר, כשהחילים בגדוד יוכיחו במעשיהם בשדה הקרב שאכן ראויים הם לציון מיוחד. בינתיים התפשטה התנועה לכינון הגדוד גם בארצות-הברית. בן-גוריון ובן-צבי, שב-1915 צידדו עדיין בהתגייסות לצבא התורכי, חזרו בהם. כנראה נוכחו לדעת, שגורלה של תורכיה נחרץ ואין סיכוי לציונות אלא באוריינטציה על מדינות ההסכמה, ליתר דיוק על בריטניה, המחייבת מעורבות ציונית צבאית לשחרור ארץ-ישראל מהשלטון התורכי. ב-23 בינואר 1918 פנו בן-גוריון, בן-צבי וד"ר סלושץ אל "החבר היקר ומאוד נעלה, מר ז'בוטינסקי" ותלונה בפיהם, שההסתדרות הציונית בארצות-הברית נמנעה מלעשות דבר להגשמת רעיון הגדוד, וגם לא הביעה דעתה בנידון, לא לחיוב ולא לשלילה.

בראנדייס הסביר במכתב לווייצמן, שהיחסים הבינלאומיים של ארצות-הברית בשלב זה אינם מאפשרים שיחוף אמריקני בגדוד, אך הרעיון והמטרות של הגדוד זוכים לאהדה רבה בקרב ההסתדרות הציונית שם.¹⁰⁰ כזכור, היתה מטרתו של לוידיג'ורג' להשפיע באמצעות הציונים על הנשיא וילסון, שארצות-הברית תצטרף למלחמה בתורכיה. אומנם וילסון לא רחש אהדה לתורכים, אבל הושפע מארגונים מיסיונריים, וממוסדות חינוך אמריקני

98. ראה ההודעה הרשמית ב"ג'ואיש כרוניקל" מיום 14.9.1917.

99. סמל ודגל הענקו לגדוד רק ב-30.10.1919, לאחר תום המלחמה, כשנערכו כבר ההכנות לפירוקו.

100. בראנדייס אל וייצמן, 31.12.1917, ג"י.

ניים שפעלו בתורכיה, ונמנע מהכרזות מלחמה מחשש לפעולות נקם מצד התורכים. וילסון גם לא ראה כל יתרון צבאי בהתנגשות ישירה עם תורכיה, ולכן התנגד נמרצות להכרזות מלחמה עליה.¹⁰¹ הגיוס לגדוד בארצות-הברית בוצע באמצעות השגרירות הבריטית, שפעלה בהיתר מטעם השלטונות האמריקניים.

במארס – אפריל 1918 הגיעו לאלכסנדריה הבטליון ה־38 של קלעי המלך (הגדוד הלוונדוני – 1316 איש, בפיקודו של קולונל פאטרסון), הגדוד האמריקני, הבטליון ה־39 (1457 איש, בפיקודו של קולונל מרגולין), ובחלקים המשוחררים של הארץ הוקם הבטליון ה־40, שמנה 1271 חיילים, ובסך-הכל – 4044 איש.

לכאורה, היה אפשר להניח שבכך תם המאבק על מעורבות הציונים במערכה למען שחרור הארץ. ההכרעה בדרג המדיני והצבאי העליון נפלה. הגדוד העברי הפך עובדה קיימת, ולשלטונות הצבאיים והמדיניים בשטח לא נותר אלא לבצע את אשר הוחלט בלונדון. אולם המציאות היתה שונה בתכלית. הדרג הביצועי בקאהיר ובירושלים – הנציבות הבריטית העליונה בקאהיר, חוגי המשרד הערבי, והפיקוד העליון של חילהמשלוח הבריטי בראשות הגנרל אלנבי – עשו כמיטב יכולתם לטשטש לגמרי את צביונו הציוני של הגדוד, וזאת כדי למנוע את הפיכתו לגורם מדיני, שיסייע לתנועה הציונית לממש את מטרותיה בארץ-ישראל, בכוא העת.

חזונם של מחייבי המעורבות הציונית במלחמה לצידה של בריטניה היה השתתפות בכיבושה של ארץ-ישראל.¹⁰² למעשה, רק חלק של הגדוד השתתף בלחימה של ממש בקרבות בעמק הירדן, וזאת רק במשך 7 שבועות (אוגוסט-ספטמבר 1918). חיילי הגדוד נוצלו בעיקר לתפקידי שמירה ברפית, בלוד ובחיפה. בעוד שמשרד-המלחמה, בהודעתו על הקרבות בעמק הירדן, ציין את השתתפותן של יחידות יהודיות, הרי המיברק על כך, שהופץ בארצות-הברית ובאירופה, מעולם לא פורסם לא במצריים ולא בארץ-ישראל (הוא הדין לגבי הצהרת באלפור). הגנרל אלנבי, בנאומו לפני חילהמשלוח בקאהיר בדצמבר 1918, בתום המלחמה, הזכיר את חיילי כל הלאומים שלחמו תחת פיקודו, לרבות ארמנים וילידים מהודו המערבית, חוץ מהיהודים. בעצם, זוהי ראשיתו של תהליך פיוס הערכים על חשבון הציונות. בראשית 1918 היתה לכך עילה אקטואלית, שכן בעקבות המהפכה הבולשביקית ברוסיה

101. ראה וויימן אל סיר אריק דראמונד, 28.8.1918, P.R.O., F.O. 371/3493/150185.

102. ראה מאמרו של מאיר גרוסמן, "ראשית הציונית האקטיביסטית – התנועה ליסוד

הגזזדים העבריים", האומה, כ"ט בתמוז תשכ"ד, עמ' 33.

פירסם המימשל המהפכני את החוזים החשאיים של מעצמות ההסכמה וביניהם הסכם סייקס-פיקו. סר ר. וינגייט, הנציב העליון הבריטי במצרים במיכרוק למשרד-החוץ, ציין כי הפרסום גרם נזק רב לבריטניה; הוא פגע באמינותה בקרב הערבים וחיוק את טענות ג'מאל פאשה שעיראק וארץ-ישראל שמורות לבריטניה, וסוריה – לצרפת. וינגייט האיץ במשרד-החוץ לפרסם הודעה, שבה תאושר פעם נוספת ההבטחה שניתנה לשריף חוסיין בתחילת המרד של חיג'אז, בדבר מתן עצמאות לערבים. כן דרש וינגייט הצהרה מפורשת, ש"ממשלת הוד מלכותו לא תסייע לכיבוש ממושך של ארץ-ישראל, עיראק (פרט לבצרה) וסוריה עלידי מעצמה זרה כלשהי, שאזורים אלה יהיו כבעלותם של בני המקום ושההתערבות בארצות ערב תוגבל לסיוע ולחסות".¹⁰³ זרם זה במדיניות הבריטית נתן כמובן את אותותיו ביחסם של השלטונות הבריטיים לגדוד ולהצהרת באלפור, שני המכשירים שנועדו להדגיש את מעמדה המיוחד של ארץ-ישראל, את זיקתה לעם היהודי ולתנועה הציונית.

במשך כל שנות המלחמה העלה ז'בוטינסקי (וגם וייצמן) על נס את בריטניה כסמל למימשל נאור. לדעתו, רק היא היתה מסוגלת לעשות צדק ליהודים. עכשיו, בשלביה הסופיים של המערכה, גילה ז'בוטינסקי את בריטניה האחרת, האימפריאליסטית. "משהו מוטעה כאורינטציה שלנו" – העיר לווייצמן במכתב אישי.¹⁰⁴

במאי 1915, בראשית המאבק למען המעורבות הציונית במלחמה, ראה ז'בוטינסקי חשיבות יתירה בעובדה שהגדוד העברי ישמש חיל-מצב כאשר תכנס ועידת השלום. עכשיו נתכדתה גם תקווה זו. הבטליונים היהודיים הורחקו מכל עמדות-המפתח, סולקו מערי הארץ, והועברו לעמדות בעורף, כחלקם אפילו מחוץ לארץ-ישראל, במצרים. ז'בוטינסקי עצמו סיכם במכתב לסייקס את מאזן הגדוד. הוא קרא תיגר על כך, שהיחידות היהודיות סולקו מכל העמדות שהן בעלות חשיבות מדינית:

איטלקים הוצבו בתלאיבי, הודים בירושלים, אוסטרלים בראשון-
לציון, ואילו הבטליון ה-38 הועבר לרפית. עד כה לא ראו השומרון
והגליל חייל יהודי. חיילי הגדוד העברי – מתלונן ז'בוטינסקי במכתבו
לסייקס – כוחבים לי מכתבים מלאי אכזבה על שלא ניתנה להם
הזדמנות להילחם למען הציונות ובריטניה. בקראי להם להילחם תחת

103. P.R.O., Cab. 27/29:2481, M.E.C. 37, Annex, 23.1.1918.

104. ז'בוטינסקי אל וייצמן, 12.11.1918, ג"פ.

הדגל הבריטי [...] הם נתקלו רק בחוסר ידידות ופגיעה בכבוד [...] ובעוד ילדים יהודים מותקפים בחוצות ירושלים, מוחזקים הבטליונים היהודים הרחק מהמרכזים היהודיים. פעמים אני מרגיש נטיה לאבד את עצמי לדעת. אני, שנלחמתי למען האוריינטציה הבריטית מיומה הראשון של המלחמה, מפציר אני בכך להזהיר את הגנרל אלנבי בטרם יתרחשו דברים שלעולם לא ייסלחו [...] נשקפת הסכנה, ששנאה תהומית תשתרר בין שני הצדדים שנועדו בעצם להיות ידידים.¹⁰⁵

105. ז'בוטינסקי אל סייקס, 18.11.1918, Middle Eastern Centre, St. Antony's College, Oxford, D.C. 150.